

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАҲСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

БЮДЖЕТ ҲИСОБИ ВА ДАВЛАТ ЖАМҒАРМАЛАРИ ФАКУЛЬТЕТИ

“Бюджет ҳисоби” кафедраси

РЕФЕРАТ

Мавзу: Бюджет солиқ сиёсатининг яхлитлиги

Бажарди: _____

Текширди: _____

Тошкент 2014/2015

Режа:

Кириш

1. Давлат молия сиёсатининг моҳияти, вазифалари ва йўналишлари.
2. *Давлат солиқ сиёсатининг мазмуни, йўналишлари ва хусусиятлари*
3. Бюджет-солик сиёсатининг макроинтисидий баркарорликни таъминлаш юзасидан вазифалари ижроси якунларининг тахлили
4. Иқтисодиётни модернизациялаш ва янгилаш шароитида бюджет – солик сиёсати асосий йўналишлари

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Кириш

Реферат мавзусининг долзарбилиги. Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг эркинлашуви жараёни ва ислоҳотларнинг чукурлашуви жараёни молия-солик тизимини ҳам муентазам такомиллаштириб боришни талаб этмоқда. Молия-солик сиёсати иқтисодиётни тартибга соловчи, унинг баркарорлигини таъминловчи механизм сифатида ҳар қачонгидан ҳам муҳимроқ аҳамият касб этмоқда. Молия-солик сиёсати борасида олиб борилаётган ўзгаришларнинг марказида бюджет даромадлари ва харажатларининг мувофиқлигини таъминлаш ҳамда улар самарадорлигини ошириш масаласи туради.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида рўй берадиган туб ўзгаришлар молиявий-иктисодий назария, бюджет сиёсатини ижтимоий-иктисодий яратувчанлик руҳида қайта қуриб чиқиши талаб этмоқда. Зоро, Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, “иктисодиётдаги таркибий ўзгаришлар, хужалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқариш фаоллигини ошириш ва молиявий баркарорликни таъминлашда пухта ўйланган, биринчи навбатда солик юкини камайтиришга қаратилган солик сиёсатининг ўтказилиши муҳим аҳамият касб этди”¹.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси томонидан мустақиллик йўлиниң танланиши ва мустақил миллий молия-кредит тизими, бюджет ва солик сиёсатини юритилиши, бозор иқтисодиётига ўтишнинг ўзига хос ижтимоий ҳимояланган, босқичма-босқич ишлаб чиқариш йўли танланди. Натижада Ўзбекистон Республикаси бозор муносабатларининг шаклланишига оид туб иқтисодий ислоҳотларнинг ўтказилиши давлатнинг молия-бюджет ва солик сиёсатини тубдан қайта қуришни, такрор ишлаб чиқариш жараёнида бюджет сиёсати ролининг ўзгаришини тақозо этмоқда.

Рефератнинг мақсади ва вазифалари. Рефератнинг асосий **мақсади** иқтисодиётни модернизациялаш шароитида давлат молия-солик сиёсатини

¹ Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва ҳалқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруzasи. Халқ сўзи. 2010 йил 30 январь.

ишлаб чиқиши ва такомиллаштириш масалалари юзасидан илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқищдан иборат

Ушбу мақсадга эришиш изланиш олдига қуйидаги вазифаларни қўяди:

- иқтисодий тараққиётнинг ҳозирги босқичларида Ўзбекистон Республикаси молия-солик сиёсатининг мазмуни, моҳияти, функциялари ва асосий ҳал этилиши лозим бўлган масалаларни назарий жиҳатдан кўриб чиқиши;

- молия сиёсатининг моҳияти, мазмуни, таркибий тузилиши ва мамлакатимизда иқтисодиёт модернизацияси ва янгиланиши жараёнида унинг асосий вазифаларини аниқлаш;

- давлат бюджети даромадларининг таркибий ҳамда таркибий ўзгаришида солиқлар ва тўловларнинг динамикасининг ўзгаришига баҳо бериш;

- бюджет-солиқ сиёсати яхлитлигини таъминлашда молиявий ўонунчилик барқарорлиги ва самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар бериш;

- давлат молиясини стратегик тахминлаштириш асосларида фискал ва иқтисодий функцияларнинг самарали бошқарилишини таъминлаш масалаларини ёритиш;

- солиқ юкини камайтириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатининг мутаносиблигини таъминлаш бўйича таклифлар ишлаб чиқиши.

1. Давлат молия сиёсатининг моҳияти, вазифалари ва йўналишлари.

Давлат хар қандай узининг вазифалари бўйича аниқ мақсадларга эришиш учун молиядан фойдаланади. Урнатилган мақсадларни амалга оширишда молиявий сиёsat муҳим рол уйнайди. Молиявий сиёсатни ишлаб чиқиши ва уни амалда куллаш жараёнида урнатилган вазифаларни амалга ошириш шарт шароитлари таъминланади. Улар иқтисодий манфаатга таъсир қилишнинг фаол куроли сифатида иштирок этади. Молиявий сиёsat куп кирралидир. У қуйидаги муҳим буғинларни уз ичига олади:

Молиянинг ривожланишини илмий асосланган концепцияларини ишлаб чиқиши. У асосан иқтисодий қонунлар талабларини урганиш, хужаликнинг ривожланиш ҳолатини хар томонланма комплекс таҳлил қилиш, ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш муносабатларини, аҳоли эҳтиёжларини ривожланиш истикболларини таҳлил қилиш жараёнларини уз ичига олади.

Истикболдаги ва жорий даврда молиядан фойдаланишининг асосий йуналишларини аниқлаш. Бунда халқаро омиллар, молиявий ресурсларни узиш имкониятларини ҳисобга олинган ҳолдаги иқтисодий сиёсатда куда тутиувчи урнатилган масадларга эришиш йулларидан келиб чиқади.

Амалий фаолиятларни мувофиқлаштириш. Бунда урнатилган мақсадларга эришишга йуналтирилган амалий фаолиятларни ташкилий асослари кузда тутилади.

Юқоридаги З буғинларнинг яхлитлиги молиявий сиёсатни мазмунини аниқлаб беради. Истикболсиз молиявий сиёsat молиянинг ривожланишини

асосий концепцияларини тулаконли равища мұхаммалаштирмаслик оқибатлари ҳисобланади.

Давлатнинг молия сиёсати билан жамиятни иқтисодий фаолиятини ўртасида муҳим қзаро бокликлик мавжуд.

Бир томондан, молиявий сиёсат иқтисодий муносабатлар маҳсули бўклиб, жамият сиёсатини ишлаб чиқишида ва амалга оширишида эркин эмас, яъни молиявий сиёсат мамлакат иқтисодиётiga бевосита бокликдир.

Иккинчи томондан, молиявий сиёсат мамлакатнинг иқтисодий базисидан келиб чиккан ва ривожланган ҳолда маълум бир мустакилликка эга, ҳамда у қзига хос қонуниятлар ва ривожланиш мантикига эга.

Ушбуларга асосланган ҳолда молиявий сиёсат давлат иқтисодиётiga ва молиявий ҳолатига тескари таъсир этади. Бу таъсир турлича бўклиши мумкин;

Баъзи ҳолларда сиёсий чора тадбирлар қўтказиш воситасида иқтисодиётни ривожланиши учун кулай шарт шароитлар ва имкониятлар яратилади.

Баъзи ҳолларда сиёсий чора тадбирлар қўтказиш воситасида иқтисодиётни оркага кетиши учун кулай шарт шароитлар вужудга келади.

Хўжалик юритиши жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, жамиятнинг ривожланиши унинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиши молиявий сиёсатни таъсир этиш даражасини қсишига олиб келади.

Иқтисодиётда хўжалик тармоқларини турли даражада ривожланиши, хўжаликлараро ва худудлараро иқтисодий алокаларни кийинлашуви иқтисодиёт тармоқлари ва худудларни бир-бирига боғлиқ ҳолда ва яқин даражада иқтисодий-ижтимоий ривожланишини давлат томонидан таъминланишини талаб этади. Шунинг учун ҳам давлат томонидан молиявий тартибга солиб туриш муҳим аҳамиятга эгадир.

Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш усуллари

Молиявий ресурсларни жалб қилишни талаб кilmайдиган қонуний характердаги усуллар

Баҳо сиёсати

Солиқ сиёсати

Пул- кредит сиёсати

Валюта сиёсати

Молиявий ресурсларни жалб қилишни талаб киладиган усуллар

Илмий тадқиқот ишларини молиялаштириш

Субсидиялар

Иқтисодиётда давлат секторини шакллантириш

Давлат капиталини чет элга олиб чиқиш

1-чизма. Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш усуллари

Давлатнинг иқтисодий жиҳатдан канчалик куч курдати ошса, шунчалик молиявий ресурсларни қз ққлида мужжассамлашга имкон беради, бу эса қз навбатида иқтисодий конюктурага фаол таъсир кўрсатишга имкон беради.

Иқтисодий карорлар, жамиятнинг ижтимоий-иктисодий ривожланиш қонунлари мантиги асосида, кузда тутилган молиявий тадбирлар оқибатларини илмий асосланган ҳолда ва уларни иқтисодий ривожланиш қонуниятларига мос ҳолда шакллантириш жамиятнинг тараккиёти асосини ташкил килади. Бу қз навбатида молия сиёсатида тез тез учрайдиган ва илгаритдан кўзда тутилиши кийин бўлган қзгартиришларни олдини олишга имконият яратади.

Молиявий сиёсатнинг иқтисодий ижтимоий юксалишига фаол таъсирининг имкониятлари чукур илмий асосланиши керак. Факат илмий ёндошиш, билим ва сиёсатни аниқловчи барча омилларни ўрганиш, унинг нисбий мустакиллиги объектив иқтисодий муносабатлардан эркинликка қосаслигига кафолат беради. Хўжалик юритиш тажрибаси шуни кўрсатадики, молиявий сиёсатни иқтисоддан ажратилиши, жиддий иқтисодий кийинчиликларга олиб келади, иқтисодий усиш имкониятларини амалга оширишни мукаррар равишда ушлаб туради.

Молиявий сиёсатни шакллантиришда илмий ёндашиш, сиёсатни аниқловчи барча омилларни ўрганиш, унинг жамият ривожланиши қонунларига муносаблиги, молиявий назария хулосаларини доимий равишида ҳисобга олишни кўзда тутади. Ушбу муҳим талабнинг бажарилмаслиги иқтисодиётда жуда катта йққолишларга олиб келади.

Молиявий сиёсат узининг даврийлиги ва хал килувчи вазифалар тавсифига боғлиқ ҳолда молиявий стратегия ва молиявий тактикага булинади.

Молиявий фаолият тахлили шуни тасдикламоқдаки ҳозирги шароитда молиявий сиёсат ва стратегия тушунчалари уртасида ягона тушунтиришлар мавжуд эмас. Бу тушунчалар аралаш ҳолда талкин қилинмоқда. Меёрий хужжатларда ҳам мазкур категорияларни аниқ талкини мавжуд эмас. Бу Уз.Р. Молия Вазирлиги томонидан тасдиқланган молиявий сиёсатни ишлаб чиқиши бўйича услубий тавўсияларга тегишлидир.

Фараз қилайлик сиёсат стратегияга нисбатан бирламчи ҳисоблансин. Бундай хулоса сиёсат, стратегия ва тактика сузининг тарихий илдизига нисбатан асосланади.

Луғатда сиёсат нимагадир эришиш учун қандайдир харакат тавсифи сифатида аниқланади. Стратегия сиёсатни амалга ошириш санъатидир. Тактика сиёсатни юритиш санъатининг таркибий қисми сифатида курилади. Бироқ мазкур тушунча мазмунини тушунишдан кчиккан ҳолда шуни таъкидлаш жоизки курсатиб утилган «сиёсат» аниқ йуналишлар бўйича молиявий стратегияни амалга ошириш усулу билан ташқари бошқа нарса эмас.

Молиявий стратегияни хар бир йуналишини тавсифи амалиётда уларни амалга оширишнинг тактик услублари йигиндисининг мавжудлигини тасдиклайди.

Давлатнинг молиявий сиёсати макроинтиодий сиёсатнинг бош элементларидан бири ҳисобланади. Ҳозирги шароитда Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган молиявий сиёсат ислоҳотларнинг утиш давридаги молиявий иқтисодий инкиrozлар оқибатларини тугатиш ва мамлакатдаги баркарор иқтисодий усишни таъминлашга йуналтирилгандир. Чунончи, иқтисодиётнинг барча соҳаларида либерал режимни шакллантириш ва уни ривожланишини кузда тутувчи иқтисодиётни эркинлаштириш масалалари молиявий сиёсатнинг марказида турмокда.

Молиявий сиёсат қуйидаги йуналишларни уз ичига олади:

- Солиқ сиёсати;
- Бюджет сиёсати;
- Пул кредит сиёсати;
- Институционал узгаришлар;
- Инвестиция сиёсати;
- Ижтимоий сиёсат.

Бюджет-солиқ сиёсатининг рағбатлантирилиши билан ЯММ кўпайганда кишилар фоиз ставкасининг ошишига қарамай, пулга бўлган талабни оширадилар; натижада фоиз ставкалари кескин ошиб, инвестициялар ҳажми қисқаради.

Бозор ислоҳотлари умумдавлат иқтисодий ва ижтимоий дастурларини амалга ошириш учун республика миқёсидаги барча даромадларни бирлаштириш ва марказлаштириш, шунингдек, уларга мос келувчи солиқ тизимини тадрижий ислоҳ қилиш заруриятини келтириб чиқаради.

Бюджет даромадларини кўпайтиришдаги бюджет-солиқ сиёсатининг ечими солиқ тизими ва солиқ сиёсати билан боғлиқдир. Ўзбекистоннинг солиқ сиёсатини ривожлантиришдаги асосий йўналиш бу давлат учун ҳам, бозор қатнашчилари учун ҳам ўулай фискалъ шароитларни яратишидир. Бунда солиқ ислоҳотининг асосий мақсади факат бюджет даромадларини кўпайтириш бўлиб ўолмасдан, балки ишлаб чиқаришни ривожлантиришни, тадбиркорликни рағбатлантириш ва фаолият фаоллигини таъминлашга ҳам алоҳида эътибор қаратимо и лозим. Бунда ўйидагилар кўзда тутилади,

- солиқларни қисқартириш, солиққа тортиш базасини кенгайтириш, солиқ ставкаларини пасайтириш йўналишларида солиқ ўонунчилигини такомиллаштириш;
- солиқ имтиёзларини қайта кўриб чиқиш;
- бир хил солиқ базасига эга бўлган солиқларни бирлаштириш;
- солиқ ўонунчилигига риоя этиш устидан қатъий оператив назоратни жорий этиш;

Солиқлар бўйича боқимандалик муаммосини ечиш учун ўйидагилар зарурдир:

- солиқ тўловларини қарздор корхона ҳисобидан маблағлар олишни ўонуний таъминлаш;

- қатъий равища солиқлар бўйича қарздорликни мавжуд бўлишда банкротлик жараёнларини амалга ошириш;

- мулкдорларни ва корхона раҳбарларини солиқларни ўз вақтида бюджетта тўлаш бўйича жавобгарлигини ошириш.

Айтиб ўтилган чораларни амалга киритиш бюджет-солиқ сиёсати самарадорлигини оширади. Улар ўртасидаги бирликни таъминлашга хизмат қилади, солик тизимини иқтисодий ўсишга эришиш вазифалари билан мувофиқлаштиришга ёрдам беради.

2. Давлат бюджет-солиқ сиёсатининг мазмуни, йўналишлари ва хусусиятлари

Давлат иқтисодий сиёсатининг энг муҳим қисми бу молиявий сиёсадир. Молиявий сиёсатнинг муҳим соҳаси бюджет-солиқ сиёсатидир. Солик сиёсати – давлатнинг солиққа тортиш тизими борасидаги фармон, қонун ва қарорларини давлат иқтисодий сиёсатига мос равища ишлаб чиқиши ва қабул қилиш, уларнинг ижросини таъминлашни ташкил қилиш билан боғлиқ чора-тадбирлар, фаолиятлар йифиндисидир.

Давлат солик сиёсати республика иқтисодиётини барқарорлаштириш ва ривожлантиришга, тадбиркорларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга, аҳоли турмуш даражасини яхшилашга фаол таъсир этиши лозим. Бинобарин, солик сиёсати – бу нафақат солик қонунларининг автоматик бажарилиши, балки уларнинг такомиллашувиdir.

Жаҳон солик сиёсати тажрибасида солиққа тортишнинг қўйидаги йўналишларига асосий эътибор қаратилади:

- солиқларнинг фискаллик даражасини камайтириб бориш;
- хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий хўжалик фаолиятига қулай имконият ва иқтисодий шарт-шароит яратиш; бозорга рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришга мослаштириш;
- давлатнинг ижтимоий-иқтисодий соҳадаги вазифаларини бажариш учун зарур бўлган молиявий манбаларни яратиш;
- иш билан бандлик муаммосини бартараф этишга шароитлар яратиш, кам таъминланганларга ёрдам бериш;
- аҳоли турмуш даражасини яхшиланишини таъминлаш, солиққа тортилмайдиган минимумларни иқтисодий ривожланиш даражаси ва имкониятларига қараб ошириб бориш; «Истемол саватчаси»га кирувчи моддаларни кўпайтириб бориш ва бошқалар.

Солик сиёсатини ишлаб чиқиши ташкил этиш давлатнинг муҳим вазифаси ҳисобланади. Солик сиёсатини ишлаб чиқувчи ташкилотлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Молия вазирлиги, Давлат солик қўмитаси ва бошқа илмий-услубий ташкилотлар ҳисобланади. Солик сиёсати кўзланган натижаларга эришиши учун давлат илмий-изланиш ташкилотлари тузиб, унинг иш якунларидан кенг фойдаланади.

Республикамиз иқтисодиётини ривожлантиришнинг макроиқтисодий кўрсатгичлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан

ишлаб чиқилиш жараёнида «Макроиқтисодий ривожлантириш дастурининг» бир қисми солик бюджет сиёсати бўйича белгиланган вазифалар ҳисобланади. Бу сиёсатнинг вазифалари ҳар йили иқтисодий сиёсат вазифаларидан келиб чиқиб қайта кўриб чиқиласди.

Давлат солик сиёсатини ишлаб чиқишини ва уни ҳаётга тадбиқ қилишни ташкилотчиси ва бошқарувчи ҳисобланади. Ҳозирги даврда давлатнинг барча иқтисодий шарт-шароитларни эътиборга олган ҳолда солик сиёсатини олиб бориши бозор иқтисодиётига муваффақиятли ўтишнинг, бозор механизмларини ривожлантиришнинг, бозор иқтисодиётини тартибга солишнинг мухим омилидир.

Професор Қ.Яҳёевнинг фикрича «солик сиёсатининг икки йўналиши мавжуд:

1. Корхона ва ташкилотларга нисбатан солик сиёсати. Энг аввало, корхона ва ташкилотларни бозор иқтисодиёти шаротидаги эркинлигини ҳисобга олиш. Уларнинг молиявий мустақиллигига, эркин баҳо белгилашларига тўсқинлик қилмаслик ва бюджетга солик тўловлари белгиланаётганда фақат демократик асосда, яъни Олий Мажлис тасдиқлаб берган соликларни ундиришни ташкил этиш зарур. Ҳозирги вақтда соликлар бир томондан корхоналарда тақчил, рақобатбардош товарлар (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариши кўпайтиришга, иккинчи томондан товар баҳосини ошириб сотган ҳолда меҳнатсиз ёки кам меҳнат билан топилган даромадларни чеклашга қаратилмоғи лозим.

2. Солик сиёсатида аҳолининг турли хил гурухларига нисбатан хилмажил ёндашишидир. Ночор, кам таъминланганларга иложи борича соликдан кўпроқ имтиёзлар бериш ва кам куч сарфлаб кўп даромад олувчи ёки бошка енгил даромад топувчиларга нисбатан юқори прогрессияли солик ставкаларини қўллашдан иборатдир.

Солик сиёсатининг стратегияси ва тактикаси ишлаб чиқилган бўлиши зарур. Стратегия узоқ йилларга мўлжалланган солик муносабатларидаги мухим йўналишлар бўйича чора-тадбирларнинг мажмуидир. Тактикада эса солик стратегиясининг ҳар бир маълум давр (йил, чорак)да амалга оширилиши лозим бўлган аниқ тадбирий чоралар кўрсатилади». Қ.Яҳёев фикрларини давом эттириб яна шундай ёзадилар: «Солик сиёсатини фаоллаштириш мақсадида қуидагиларга кўпроқ эътибор қаратиш лозим:

1. Солик соҳасидаги давлатлар йўл қўйган баъзи хатоларнинг тақрорланмаслиги учун солик тарихини пухта ўрганиш лозим.

2. Соликка тортиш ва уни ундириш ишларининг арzonга тушишига эришиш.

3. Солик обьекти аниқ, ихчам, тўловчиларга ва солик идоралари ходимларига соликни ҳисоблаш учун осон ва қулай бўлиши лозим.

4. Соликларни ўз вақтида тўлиқ бюджетга тушишини таъминлаш мақсадида бюджетга кўп, салмоқли солик тўловчиларга соликдан маълум қисмини қолдириш ҳам мақсадга мувофиқдир.»

И.А.Завалишина ўзининг «Солиқлар: назария ва амалиёт» номли китобида ёзишича, «Иқтисодчи олимлар давлат солиқ сиёсатини учта турга ажратадилар:

Биринчи – «мумкин бўлган ҳамма нарсани олиш» тамойилини ифодаловчи энг юқори солиқлар сиёсати. Бунда давлат солиқларнинг кўтарилиши давлат даромадларининг ўсишини таъминламайдиган «солиқ пистирмаси»га дуч келади.

Иккинчиси – тадбиркорлар учун қулай солиқ мухитини яратиш орқали тадбиркорликнинг ривожланиши таъминловчи солиқ сиёсати.

Учинчиси – солиқка тортишнинг етарлича юқори даражасини кўзда тутувчи, аммо бунда ижтимоий ҳимояга ҳам эътибор қаратувчи солиқ сиёсати.

Кучли иқтисодиётда солиқ сиёсатининг барча кўрсатилган турлари самарали мувофиқлаштирилади. Ўзбекистон учун кўпроқ биринчи тури, учинчи тури билан қўшилган ҳолда хосдир».

Шуни таъкидлаш лозимки, солиқ сиёсати муқим ҳолатга эга бўлмайди. Мамлакатда иқтисодий шарт-шароитларнинг ўзгариши, мавжуд муаммоларнинг бартараф этилиши ва янгиларининг юзага келиши билан солиқ сиёсати йўналишлари ва вазифалари ҳам ўзгариб туради.

Ўзбекистон Республикаси давлати ўзининг мустақил солиқ сиёсатини юритишда Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодексида белгиланган солиқка тортиш тамойилларига ва солиқка тортиш назариясида назарда тутилган қонуниятларга риоя этишга, жаҳон солиқка тортиш амалиётида юритилаётган солиқ сиёсати йўналишларини ҳам эътиборга олишга ҳаракат қиласиди. Шунингдек, республикамиз иқтисодиётининг ўзига хослиги, бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиш устувор йўналишлари ҳамда иқтисодий сиёсатнинг жорий ва пировард вазифаларидан келиб чиқиб солиқ сиёсатининг ўзига хос хусусиятлари ҳам мавжуддир.

Бизнинг республикамизда ҳозирги пайтда солиқ сиёсатининг қуидаги асосий йўналишларини ёки тенденцияларини кузатишими мумкин:

1. Солиқка тортишни ташкил этишда фискалликка юқори даражада эътибор берилиши;
2. Истеъмол товарларини ишлаб чиқаришни рағбатлантириш;
3. Солиқка тортиш тизимини соддалаштириш;
4. Ресурс солиқларининг аҳамиятини ошириб бориш;
5. Эгри солиқлар улушининг кўпайиб бориши ва улар воситасида истеъмол даражасини бошқариш сиёсатининг олиб борилиши;
6. Бюджетдан ташқари фонdlарга ажратмалар ролининг ошиши;
7. Солиқлар воситасида протекционизм сиёсатининг юритилишига катта эътибор берилиши.

Солиқ сиёсатининг самарали бўлиши иқтисодий сиёсатнинг нечоғли мукаммал юритилишига боғлиқдир. Шу туфайли, иқтисодиётни бошқариш механизмидаги баязи муаммолар устида тўхталиб ўтиш жоиз. Республикаимиз иқтисодиётининг ҳозирги босқичи иқтисодни тартиблашда бозор механизми қоидаларининг ҳамон тўлиқ жорий этилмаётганлиги ва давлат механизмини

мавқеининг юқорилиги билан характерланади. Иқтисодни тартиблашнинг бозор ва давлат механизмидан фойдаланишнинг ҳозирги давр учун энг оптимал даражада мувофиқлигини таъминлаш лозим. Бозор механизмини ишлашини кенгроқ жорий этиш лозим. Унинг ишлашига ҳалақит берувчи қўйидаги муаммоларни таъкидлаб ўтмоқчимиз:

- давлатнинг иқтисодиётни бошқарувчилик фаолияти доираси анча кенг, иқтисодиётни эркинлаштириш жараёни эса анча суст бормоқда;
- баҳо механизми талаб ва таклиф асосида эмас, қўпроқ нархларнинг давлат томонидан бошқарилиши орқали шаклланади. Бу асосан солиқлар ва харид нархларнинг ўрнатилиши орқали амалга оширилмоқда;
- давлатнинг иқтисодиётга аралашув харажатлари юқори;
- асосий йирик инвестициялар давлат инвестиция дастурлари давлат корхоналари орқали амалга оширилади;
- солиқларнинг фискаллиги кучли;
- хусусий сектор улушининг камлиги, давлат монополиясининг юқорилиги ва рақобатнинг йўқлиги;
- хўжалик субъектларининг тўлиқ мустақил эмаслиги ва давлат назорат органларининг микроиктисодий даражада аралашувининг қучлилиги;
- тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш паст даражадалиги ва уни ривожлантириш учун тегишли иқтисодий шарт-шароитларнинг амалга оширилмаётганлиги;
- мамлакат ташқи савдо балансида экспорт бўйича хом ашёнинг (пахта, нефть, газ) ва импорт бўйича асосий давлат корхоналарига (автомобилсозлик, самалётсозлик, машинасозлик, химия саноати) машина ва ускуналар устунлиги;

Демак, давлатнинг иқтисодий сиёsat соҳасидаги вазифаси айнан шу камчиликларни тузатишга қаратилган бўлиши керак.

Республикамиз солиқ сиёsatининг ўзига хос хусусиятларидан бири шундаки, ундирилаётган солиқ ва йифимлар миқдорида эгри солиқларнинг, шунингдек, юридик ва жисмоний шахсларнинг даромад олиш даражасига боғлиқ бўлмаган солиқларнинг ва бюджетдан ташқари жамғармаларга ажратмаларнинг улуши кескин қўпаймоқда. Бу ҳолат эса мамлакатда умумий даромадлилик даражасининг пастлигидан, бинобарин, иқтисодий ривожланиш даражасининг тушкунлигидан далолат беради. Давлат солиқ сиёsatининг долзарб вазифаси эгри солиқлар улушкини камайтиришнинг иқтисодий чораларни қўришdir.

Ўзбекистон солиқ сиёsatини юритишда бир қанча муаммолар ҳам мавжуд бўлиб, бу муаммолар юзага келишининг объектив ва субъектив сабаблари мавжуд. Бизнингча, бу муаммолар қўйидагилардан иборат:

1. Тадбиркорлик фаолиятини иқтисодий эркинлаштириш ва улар фаоллигини оширишда солиқлардан самарали иқтисодий восита сифатида фойдаланмаслик;
2. Иқтисодиёт тармоқларида маҳсулот, иш, хизматлар нархларнинг шаклланишида солиқлар асосий рол ўйнаётганлиги;

3. Солиқ имтиёзларининг мукаммал тақдим этилмаслиги оқибатида соликдан қочиш ҳолларининг юз бериши ёки мавжуд имтиёзлардан фойдаланиш имкониятларнинг ниҳоятда чегараланганлиги;

4. Хусусий корхоналарда солиқ юкининг реал даражада пасайтириш имкониятлари камлиги;

5. Солиқ базасини сунъий равища кўпайтириш сиёсатини олиб борилиши, солиқ базасига кирувчи элементларни кўпайтириш;

6. Солиқлар ва бюджетдан ташқари жамғармаларга ажратмаларнинг кўплиги тадбиркорликни олиб боришдан чўчитади. Даромадга эга бўлишни минимум даражага олиб боради;

7. Солиқقا тортиш соҳасида ўзгаришларнинг ниҳоятда кўплиги;

8. Солиқлар бўйича меъёрий хужжатларда берилган айrim тушунчаларнинг аниқмасли, юзага келаётган ҳолатларга тўлиқ жавоб бера олмаслиги;

9. Солиқ тўловчилар ҳукуқларини химоя қилиш билин боғлиқ муаммолар;

10. Солиқлар ва бюджетдан ташқари фонdlарга ажратмалар бўйича боқиманлик ҳолатининг кўплиги ва бошқалар;

11. Солиқлар ва бошқа иқтисодий ҳамда маъмурий механизmlар орқали миллий ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун тегишли шартшароитларни яратмасдан туриб протекционизм сиёсатининг олиб борилиши айри салбий оқибатларга, шу жумладан, божхоналарда солиқлар ва божхона божларидан тўловларнинг бюджетга тўлиқ тўланмаётганлиги ҳолатлари мавжудлиги ва бошқалар.

3. Бюджет-солиқ сиёсатининг макроиктисодий барқарорликни таъминлаш юзасидан вазифалари ижроси якунларининг тахлили

Иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг устувор вазифалари иқтисодиётни эркинлаштириш, давлат бошқарувчилик функциясини қисқартириш ва унинг иқтисодиётга аралашувини чеклашдан иборат. Шу билан биргаликда миллий ишлаб чиқаришни шакллантириш ва ривожлантириш, бюджет-солиқ сиёсати яхлитдлигини таъминлаш, бюджет камомадига йўл ўйимаслик муҳим устувор вазифалар қаторига киради. Бу вазифаларни амалга ошириш учун, аввало, солиқлар орқали иқтисодиётни бошқариш механизмини тўғри, оқилона ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш лозим бўлади. Бу ҳақда фикр юритар экан Президент И.Каримов шундай дейди:

«Солиқ сиёсатини такомиллаштириш иқтисодиётни барқарорлаштиришга ва молиявий аҳволни мустаҳкамлашга оид муаммоларни ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этади. Бозор муносабатларига ўтиш шароитида солиқлар иқтисодий сиёсатни амалга оширишда энг муҳим бошқарувчи омил бўлиб ўлади».¹

¹ И.Каримов Їзбекистон буюк келажак сари. -Т.: Їзбекистон, 1998. 358-бет

Дарҳақиқат, солиқ тизими ислоҳот жараёнининг таркибий қисми, унинг ички ҳаракатлантирувчи омили бўлган ҳолда, иқтисодий ислоҳот мақсадларига энг кўп даражада мувофиқ келиши шарт.

Солиқлар қайта тақсимлаш муносабатларининг фаол қатнашчиси сифатида капитал йиғишинпи кучайтириш ёки камайтириш, ахолининг тўловга ўодирлигини кенгайтириш ёки камайтириш орқали тақорор ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатларини рағбатлантиради ёки камайтиради ва шу каби дастаклар орқали бутун тақорор ишлаб чиқариш жараёнига жиддий таъсир кўрсатади.

Солиқ мажбурияти иккита параметр, яъни солиқ базаси ва солиқ ставкаси бўйича аниқланади. Давлатнинг солиқ тўғрисидаги ўонунида Солиқقا тортиш лозим бўлган соҳа – турли хил қўринишидаги даролмадлар, харажатлар, бойликлар ва ҳар қандай бошқа омиллар белгилаб берилади. Солиқ ставкасида ушбу базанинг солиқ қўринишишда олинадиган улуши акс этади. Шунинг учун ҳам, табиийки, солиқ базасининг қандай аниқланиши ва қандай солиқ ставкалари ўрнатилиши тўғрисидаги масалалар солиқка тортиш сиёсатининг асосий масалалари ҳисобланади.¹

Солиқларнинг функциялари уларнинг моҳиятини, амалиётда ҳаракат қилаётганлигини кўрсатади. Шундай экан, функция доимо яшаб, солиқ моҳиятини кўрсатиб туриши зарур.² Ҳозирги вақтда солиқларнинг функциялари ва уларнинг аниқ сони борасида мунозаралар мавжуд. Аммо, замонавий солиқка тортиш тизимида солиқларнинг ўйидаги функцияларини ажратиб кўрсатиш мумкин: фискалъ, тақсимот, назорат, рағбатлантирувчи, тартибга солиши.

Солиқнинг фискалъ функцияси орқали солиқка тортишнинг асосий вазифаси, яъни давлат молиявий маблағларининг шаклланиши, шунингдек давлатнинг умумдавлат ва мақсадли дастурларини амалга ошириш учун маблағларни жамғариш вазифалари амалга оширилади. Солиқ тушумлари давлат бюджети даромадларининг асосини ташкил қиласи. Масалан, АЎШда солиқ тушумлари давлат бюджетининг 98%ини, Буюк Британияда – 97%, Францияда – 91%ни ташкил этади. Иўтисодий Ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ)га аъзо 24 давлатда солиқ тушумларининг бюджет даромадларидағи улуши 78% (Норвегия) дан 97,8% (Италия)¹ гача тебраниб туради. МДҲ давлатларида солиқ тушумларининг давлат бюджетидаги улуши кўрсаткичи Россияда – 82,7%, Украина – 82,2%, Қозоғистонда – 97%, Беларус Республикасида – 97,3%² ни ташкил этади. Ўзбекистон Республикасида солиқ тушумлари 2009 йилда жамланган бюджетга нисбатан 89,3%ни ташкил этади.

Давлатнинг иқтисодий ривожланишида солиқларнинг ушбу функциясининг муҳим роль ўйнашини таъкидлаш лозим. Бугунги кунда республикамизда худудларнинг иқтисодий потенциали ва ривожланиши

¹ Деверем.П. Экономика налоговой политики. М., Филинъ. 2004, стр.21,

² ЯҶев.Ў.А. Солиўуа тортиш назарияси ва амалисти. Т., §.§улом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 2007. 12-бет.

¹ Government Financial Statistics/ IMF/. 2003.

² Статсборник СНГ.М.,2008.

даражаси турличадир. Ҳудудларни тенглаштириш мақсадида солиқларнинг тақсимот вазифасидан фойдаланилади: кам ривожланган ҳудудларда солиқ тушумлари ушбу ҳудудлар ҳисобида ўолади (масалан, Ўорағқалпоғистон Республикаси, Хоразм вилояти), ўз навбатида уларга нисбатан ривожланган ҳудудлар сифатида айрим вилоятларда солиқ тушумларининг фақатгина маълум бир қисмигина шу ҳудудлар эҳтиёжлари учун ўолдирилади (Тошкент шаҳри ва вилояти, Ўашғадарё, Андижон ва Навоий вилоятлари).

Солиқлар орқали давлат аҳоли ва корхоналарнинг молиявий-хўжалитк фаолиятини, шунингдек даромад ва ҳаражатларнинг манбалари устидан назорат қиласи. Солиқ суммасини пул кўринишида баҳолашнинг мавжудлиги давлатнинг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжини даромадлар кўрсаткичлари билан миқдорий қиёслаш мумкинлиги имконини беради. Солиқларнинг назорат функциясини амалга ошириш натижасида солиқ тизимининг самарадорлиги баҳоланади, фаолият турлари ва молиявий оқимлар устидан назорат ўрнатилади. Бундан ташқари, солиққа тортишнинг назорат функцияси орқали бюджет-солиқ сиёсатига ўзгартиришлар киритишнинг зарурлиги аниқланади.

Солиқлар ва йигимлар тизими ижтимоий ишлаб чиқаришга, унинг таркибий тузилишига ва динамикасига, жойлашишига, илмий-техника тараққиётини жадаллаштиришга иқтисодий таъсир кўрсатувчи механизм бўлиб хизмат қиласи. Солиқлар ёрдамида тадбиркорлар фаоллигини рағбатлантириш ёки аксинча, чеклаб ьўйиш ва демак, тадбиркорлик фаолиятининг ўёки бу тармоғи ривожланишишлага таъсир кўрсатиш мумкин.¹ Ишлаб чиқариш ҳаражатларини камайтириш ва жаҳон бозорида миллий корхоналарнинг рақобатбардошлилигини ошириш учун шарт-шароит яратишда ҳам солиқларнинг рағбатлантириш функциячиси муҳим роль ўйнайди. Солиқлар ёрдамида эркин товар бозори ёки протекционистик иқтисодий сиёсатни амалга ошириш мумкин. Деярли барча мамлакатларда ишлаб чиқаришни тараққий эттириш ва замонавийлаштириш учун маълум бир ҳудудларда инвестицияни рағбатлантириш сиёсати солиқлар орқали амалга оширилади. 80-йилларнинг иккинчи ярмига келиб кўплаб мамлакатларда янги юёри технологияли ишлаб чиқаришни рағбатлантириш методини ўйллаш кенг тарқалган.

Ўзбекистон Республикаси бозор муносабатларини ривожлантириш жараёнининг муҳим босқичидан ўтмоқда. Иқтисодиётнинг барча тармоқларида тадбиркорлик фаолияти ва давлатнинг билвосита бошқаришига асосланган ҳолда рақобатчилик механизмига таяниб. чуқур тузилмавий ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Билвосита бошқариш ҳақида гап кетганда, авваламбор, иқтисодий ривожланишнинг муҳим жараёнининг солиқ тизими орқали амалга оширилиши тушунилади.

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида давлат томонидан бошқаришни тўғри ташкил этиш ва оқилона солиқ сиёсатини юритиш орқали

¹ Маликов Т.С. Солиўлар ва солиўуа тортишнинг долзарб масалалалари. Т., Академия. 2002, 53-бет.

солиқ тушумларини күпайтириш, хўжалик субектларига нисбатан солиқ юкини пасайтириш имкониятларини кўриб чиқамиз.

Биз иқтисодиётни юксалтиришнинг ҳамда солиқ тушумларини күпайтиришнинг асосий йўли бу ишлаб чиқаришни ривожлантиришdir, деган фикрни асос қилиб олган ҳолда, шу соҳага салмоқли даражада солиқ имтиёзлари тақдим этиш ва солиқ юкини камайтириш тарафдоримиз. Аммо айнан қандай ишлаб чиқаришни ривожлантиришдан бошлаш керак деган саволга жавоб бериш зарур. Жаҳон иқтисодий амалиёти тажрибасига кўра иқтисодиётни индустрлаштиришни икки хил йўл билан амалга ошириш мумкин:

- катта капитални инвестиция қилишни талаб этувчи ишлаб чиқаришни (пўлат қувиш, машинасозлик, автомобилсозлик, самолётсозлик) ривожлантириш;
- маҳаллий ресурслардан фойдаланишга асосланган ҳамда меҳнат сифими юқори бўлган ишлаб чиқаришни ривожлантириш. Бундай ишлаб чиқариш асосан ўрта ва кичик корхоналар зиммасига юклатилади.

Иккинчи йўл ривожланаётган давлатлар, шу жумладан, республикамиз иқтисодиёти учун қулайдир. Чунки бундай давлатлар учун арzon ишчи кучининг кўплиги ва капиталнинг озлиги хосдир. Солиқ тушумларини күпайтириш, аҳоли асосий қисмининг моддий турмушини яхшилаш, ўрта ва кичик бизнесни ривожлантириш, чет эл валютасига бўлган эҳтиёжни камайтириш нуқтаи-назаридан ҳам олиб қарайдиган бўлсак иккинчи йўл маъқулдир.

Солиқ сиёсатини юритишдаги энг асосий муаммолардан бири - бу солиқларнинг фискаллиги жуда юқорилигидадир. Солиқ фискаллигини пасайтириш йўлларидан бири эса давлат харажатларини пасайтиришdir (давлат бюджети миқдори). Бундай харажатлар республикамизда ЯИМга нисбатан 40,1%ни ташкил этади. Дунё миқёсида олиб қарайдиган бўлсак, бу нисбатан катта кўрсаткич ҳисобланади. Давлатнинг иқтисодга аралашув харажатларини ҳам қисқартириш лозим. Чунки солиқ юкини оширувчи, миллий ишлаб чиқаришни рағбатлантириш учун солиқ имтиёзларининг қўлланишига тўсиқ бўлувчи омиллардан бири давлатнинг иқтисодиётни тартибга солиш мақсадида ишлаб чиқилган айrim инвестиция (шу жумладан ноишлаб чиқариш инвестицияларининг) дастурларининг иқтисодий ривожланишнинг хозирги даври учун энг муҳим эмаслиги оқибатида молиявий ресурсларнинг самарасиз ишлатилишидир. Бундан ташқари, бутун дунёда давлат энг самарасиз инвестор деб тан олинган, бизнинг давлат ҳам бундан мустасно эмас. Республикамизда давлат инвестициялари асосан юқорида кўрсатилган капитал сифими юқори бўлган соҳаларга сарфланмоқда. Бу эса уларнинг даромадлилигини чегаралайди, бинобарин, давлатнинг ёрдамисиз уларнинг келажагига ишонч йўқ. Давлат субсидиялари эса солиқ юкини оширади ва давлатнинг валюта захираларини камайтиради. Хўш, бу соҳаларнинг иқтисодий самараси, иқтисодиёт ва жамият учун иқтисодий аҳамияти бундай харажат учун арзийдими. Бизнингча, бу саволга ижобий жавоб бериш мумкин эмас. Индустрлаштириш самарали бўлиши

учун, у аввало, миллий хом ашё базасида ривожланиши, даромадлилиги юқори бўлиши, ишсизликни камайтириши, аҳолининг моддий фаровонлигини оширишга хизмат қилиши лозимdir.

Солиқ юкининг ошиш ва валюта заҳираларининг камайиш сабабларидан яна бири халқаро кредитлардан фойдаланиш ва уларнинг асосан давлат корхоналари (ёки акцияларнинг контрол пакети давлатнинг қўлида бўлган корхоналар) орқали мазкур капитал сифими юқори бўлган тармоқларга берилишидир. Чунки хорижий кредитлар келажакда давлатнинг ташқи қарзларини кўпайтиради. Бу қарзлар иқтисодиётга зарар келтирмаслиги учун уларни инвестиция қилишдан олинган даромад фоиз ставкасидан юқори бўлиши лозим. Аммо кўп ҳолларда бундай натижага эришиш мураккаблашмоқда.

Солиқ сиёсатини юритишдаги муаммолардан яна бири хорижий ва миллий инвесторларга бир хил солиқ шароитининг яратилмаётганидадир. Республикамизда хорижий инвесторлар ва миллий инвесторларга бир хил солиқ имтиёзлари тақдим этилиши, шунингдек, бошқа иқтисодий имконият, шарт-шароит ҳам яратилиши лозимdir. Шуни таъкидлаш лозимки, хорижий инвесторларга солиқ имтиёзларининг берилиши уларнинг республикамиздаги фаолиятини рағбатлантирувчи омил бўлиши нисбийдир. Чунки солиқ қонунчилигига асосан, улар Ўзбекистонда тўламаган солиқларини, ўз давлатида солиққа тортиладиган даромадлар ўртасидаги фарқ сифатида тўлайдилар. Биз ўзимизнинг мамлакатда олиб қолиш мумкин булган даромадни, бошқа мамлакатга бориб тўлашга имконият берамиз. Ҳозирги пайтда уларни жалб қилувчи асосий омил валюта конвертациясининг очилишидир. Бундан ташқари, ҳозирги босқичда республикамизда давлатнинг вазифаси хорижий инвестицияларни жалб қилиш мақсадида макроиктисодий барқарорликни таъминлаш учун қўйидагиларни амалга оширишдир:

- эркин савдо тартибини жорий этиш;
- жорий счетлар бўйича валюта ковертациясинидан фойдаланишини эркинлаштириш ва уни мураккаблаштирмаслик;
- давлат монополиясини қисқартириш;
- нархларнинг асосий қисмини бошқаришни чегаралаш ва уларнинг талаб ва таклифдан келиб чиқишини таъминлаш;
- солиқ тизимини соддалаштириш ва юқори даражада аниқ ва тушунарли бўлишини таъминлаш; солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланиш; солиқ юкини ишлаб чиқаришга нисбатан реал пасайтириш;
- объектив, нейтрал қонунчилик тизимини яратиш.

Булар давлат кафолати орқали эмас бевосита хориж инвестицияларининг келишини таъминлайди. Улар бизда тақчил бўлган капитал ва технология олиб кирадилар.

Республикамизда давлат солиқ сиёсатига хос хусусиятлардан бири шундаки, қўшимча солиқлар ва юқорироқ ставкалар ўрнатиш орқали бюджетга қўшимча даромадлар келтириш мақсад қилиб қўйилади. Аммо

бунда солиқ тушумларини кутилган даражада кўпайтириб бўлмайди, яъни солиқларнинг фискалли самарадорлиги пасайиб боради. Бир солиқнинг жорий этилиши бошқаларининг базасига, бинобарин тушумига таъсир этади. Масалан, ресурс солиқларининг кўтарилиши фойда солиғи базасини камайтиради, эгри солиқлар хўжалик субъектларида фойдалилик даражасини пасайтиради ва ҳоказо. Солиқларни чексиз кўпайтириш мумкин эмас. Хўжалик субъектларидан ундириш мумкин бўлган солиқларнинг максимал чегарасини қонуний ўрнатиб қўйиш лозим.

Республикамизда охирги йилларда фойда солиғининг камайиши кузатилмоқда. Фойда солиғи тушумлари мамлакатда ишлаб чиқаришнинг ҳолатини акс эттиради. Демак иқтисодиётимизнинг ҳозирги даври учун солиқ тушумларини кўпайтиришнинг энг реал йўли фақат солиқ тўловчилар сонини кўпайтириш, уларнинг даромадга эга бўлишига имконият яратишdir. Чунки солиқ тушумлари, энг аввало, ишлаб чиқариш ва товар айланишининг ўсишига боғлиқ. Бунда фақат аҳоли турмуш даражасига ва харид қобилиятига салбий таъсир кўрсатувчи эгри солиқлар эмас, балки фойда солиғининг кўпайшишига имконият яратилади. Хўш, республикамизда солиқ тўловчилар ва солиқ тушумлари сонини кўпайтириш масаласи қандай ечилиши мумкин. Биз қуйидаги йўлни таклиф этамиз.

Биринчи навбатда, қишлоқ хўжалиги соҳасини ислоҳ қилиш зарур. Давлатнинг пахтага бўлган харид нархларини аста-секин босқичма-босқич ошириш зарур. Ўзбекистонда худудларнинг ривожланиши бўйича қишлоқ ва шаҳар ўртасида катта фарқ бор. Бунинг асосий сабабларидан бири қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқарилган пахтани арzon нархларда сотиб олиш ва четга сотиш орқали олган даромадларнинг қишлоқ хўжалиги соҳасига қайта тақсимланмаётганлигидадир.

Бизнингча, қишлоқ хўжалигига яратилаётган даромад бу йўл билан эмас, балки солиқлар орқали қайта тақсимланиши лозим. Пахтага давлат харид нархларининг оширилиши (хўжаликларнинг ўзларига пахта сотишга рухсат этиш тарафдори эмасмиз, чунки бу кўргина муаммоларни келтириб чиқаради, ҳозирча харид нархларни оширишнинг ўзи кифоя қиласди) хўжаликларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлайди (ҳозир бу вазият жуда оғир аҳволда) ва меҳнат унумдорлигини оширади; кучли рағбатлантирувчи омил вужудга келади. Буларнинг барчаси сўзсиз улар фойдасини кўпайшишига таъсир қиласди ва уларни реал солиқ тўловчи сифатида шакллантиради. Тўғри, давлат ҳозирча пахтани экспорт қилишдан кўпроқ фойда кўради. Аммо бунда қуйидаги ҳолатлар эътиборга олиниши лозим.

Биринчидан, харид нархларни бир йўла жаҳон бозори нархларигача оширилмайди (ҳозирги пайтда улар ўртасидаги фарқ анча юқори). 3-4 йил ичida бир тонна пахта толаси харид нархларини 40-50% ошириш мақсадга мувофиқ. Бунда давлатнинг пахта толаси экспортидан олаётган даромади тўлиқ эмас ва 35% га камаяди ҳолос, бу ҳам бир йилда эмас.

Иккинчидан, биз юқорида пахта экспортидан келаётган валютанинг баъзи ҳолларда иқтисодиётга самара (даромад) келтирадиган соҳаларга

ишлатилмаётганлигини таъкидладик. Тўғри, эркин алмаштирилдиган валютага бундан ташқари аҳоли учун айрим озиқ-овқат масалан, шакар, ўсимлик ёғи, унни пасайтирилган давлат курси бўйича сотиб олинади. Маълум маънода бундан мақсад аҳолига бу маҳсулотларни арzon сотиш орқали улар етиштирган маҳсулотларни давлат харидлари орқали арzon сотиб олиш ўртасидаги фарқни қисман қоплашдир. Аммо аҳоли бу озиқ-овқатларини турли объектив ва субъектив сабабларга қўра жаҳон бозоридаги нархларга нисбатан анча юқори нархларда (божлар ва солиқлар, савдо устамасини қўшиб ҳисоблаганда ҳам) харид қиладилар. Пахтани етиштирувчи қишлоқ аҳолиси нархлар ўртасидаги фарқдан фойда кўрмайди. Шу туфайли режалаштириш тузумига хос бўлган бундай қайта тақсимлаш механизмидан воз кечиб, бошқарилдиган бозор механизми талабларини тўлиқ жорий этиш маъқулдир. Чунки амалдаги қайта тақсимлаш қишлоқ хўжалиги аҳолисининг фойдасига бўлаётгани йўқ.

Учинчидан, қишлоқ хўжалик корхоналари кўрадиган фойдадан солиқ ундирилиши натижасида давлатга даромад келади. Аммо бунда албатта шуни эсда тутиш лозимки бу соҳага вақтингчалик солиқдан енгилликлар берилиши лозим. Акс ҳолда бу соҳадаги ислоҳотнинг самараси бўлмайди.

Тўртингчидан, қишлоқ хўжалигида банд бўлган 60% аҳолининг турмуш даражаси яхшиланади ва харид қобилияти ошади. Демак, иқтисодиётда «талаб» ошади.

Энди шу билан бир вақтда иқтисодиётда барқарорлик таъминланиши учун «таклиф» ҳам яратилиши зарур. Аммо асло импорт ҳисобига эмас. Чунки бунда капиталнинг четга оқиши юз беради, ислоҳот эвазига аҳоли эга бўлган қўшимча даромад капиталга айланмайди, давлат воз кечган даромад бир марта аҳоли эҳтиёжини қондиришга ишлатилади, ҳолос, миллий даромад яратмайди ва иқтисод ривожланиши учун хизмат қилмайди. Ҳозир ҳам аҳоли қўлидаги маблағлар асосий истеъмол товарлари импорт қилинганлиги учун четга кетмоқда. Бундай вазиятда солиқларни доимий суръатда тушумини таъминлаб бўлмайди.

Аҳоли даромадарининг харажат қилинишига зътибор берсак, статистик маълумотларга қўра унинг 51 фоизи озиқ-овқат маҳсулотлари учун, 22 фоизи истеъмол товарлари (кийим-кечак) учун ишлатилади. Демак, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш саноатини ривожлантириш орқали «таклиф»ни яратиш ва уларнинг талабини қондириш лозим, бизнинг шароитимизда бунинг имкониятлари етарли. Бу ўз навбатида солиқ тўловчилар сонини ва солиқ тушумларини кўпайтиради. Бунда озиқ-овқат, тўқимачилик, кийим-кечак тикиш учун ўрта ва кичик корхоналар ташкил этилади. Бу соҳани ривожлантириш учун иқтисодий асос мавжуд.

Ҳозирги пайтда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш (озиқ-овқат) саноатининг яхши ривожланмаётганлигига солиқ сиёсатининг ҳам таъсири борлиги тўғрисида тўхталиб ўтган эдик. Тўқимачилик саноатининг ривожланмаслик сабабларидан бири эса солиқлар билан бир қаторда давлат монополияси бўлган пахтанинг миллий корхоналарга ҳам четга сотиладиган нархларда ҳамда валютага сотилишидир, миллий корхоналар учун ҳеч

қандай имтиёз берилмаган. Технологияларнинг эскилиги, солиқларнинг юқорилиги улар маҳсулоти таннархини ва нархини ошириб юборади, бу уларнинг хом ашё ресурсларига яқинлик аҳамиятини, рақобатбардошлигини ва даромад олиш имкониятини йўққа чиқаради. Шу туфайли давлат миллий корхоналарга пахтани харид нархларидан бироз юқорироқ нархда сотишлари лозим. Бунда давлатнинг воз кечган даромади эвазига миллий ишлаб чиқариш ривожланади ва қўпгина муаммоларнинг, яни ишсизлик, пулнинг қадрсизланиши, валютага бўлган эҳтиёжни камайтириш, солик тушумларини кўпайтириш ва бошқаларнинг ҳал қилинишига имконият беради. Бундан ташқари давлат тартиблаш функцияси орқали яна уларнинг ривожланиши учун имконият яратиши лозим. Бунинг учун шу тармоқлар маҳсулотлари импорти учун протекционизм сиёсатини қўллаш мумкин. Аммо у вақтингчалик бўлиши лозим. Чунки бу рақобатни йўқотиб, маҳсулот сифатининг яхшиланишига, меҳнат унумдорлигини ошишига, таннархни пасайтиришга бўлган рағбатни йўқотади. Шу туфайли мамлакат ичида рақобат муҳитини яратиш учун кўплаб шундай ўрта ва кичик корхоналар ташкил этилиши ва яна бир муҳим жиҳати борки, бу ишлаб чиқариш соҳаси албатта хусусий секторга топширилиши лозим. Давлат эса хусусий сектор фаолиятини рағбатлантирувчи меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқиши орқали улар фаолиятини қўллаб-қувватлаши лозим. Пахтага давлат харид нархларининг ошиши бу янги тармоқлар маҳсулотига талабни кўпайтириб, уларнинг ривожланишини таъминлади.

Шундай қилиб, давлат томонидан оқилона ва самарали солик сиёсатини юритиши иқтисодиётни ривожлантиришнинг бинобарин аҳоли турмуш даражасини яхшилашнинг муҳим йўлларидан бўлиб қолади.

Президентимиз И.А.Каримов уз маърузасининг бошида йиғилишдан кузланган асосий мақсад – юртимида амалга оширилаётган ислоҳотлар натижалари ва 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунларини танқидий баҳолаб, 2010 йилдаги муҳим ҳаётий аҳамиятга эга бўлган устувор вазифа ва йўналишларни белгилаб олишдан иборатлигини курсатиб утди. Шунингдек, утган йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари борасидаги ута муҳим ва узига хос жиҳатлар ҳамда хулосаларга тухтаб утиш лозимлигини таъкидлади.

Президентимиз ўз маърузасида 2009 йилнинг ғоят мураккаб бўлганлигига қарамай мамлакатимизда эришилган асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар салмоқли бўлганини таъкидлаб ўтди

Хусусан, йил яқунига кўра Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши 8,1 фоизни ташкил этди. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 9,0 фоизга кўпайди, қишлоқ хўжалигидаги ўсиш 5,7 фоизни ташкил этди, чакана савдо айланмаси 16,6 фоиз, аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш 12,9 фоизга ошди (1-жадвал).

1-жадвал.

Ўзбекистонда 2009 йилда эришилган асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар (утган йилга нисбатан қўшимча ўсиш, фоизда)*

Асосий макроиктисодий кўрсаткичлар	2008 йил	2009 йил	2010 йил
Ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши	9,5	9,0	8,1
Саноат маҳсулотнинг ўсиши	12,1	12,7	9,0
Хизмат кўрсатиш ҳажми	20,6	21,3	12,9
Савдо соҳаси	21,0	7,2	16,6
Давлат бюджети профицити (ЯИМга нисбатан)	+1,1	+1,5	+0,2
Инфляция даражаси	6,8	7,8	7,4
Иқтисодиёт бўйича ўртacha иш ҳакининг ошиши	44,2	40,0	40,0
Аҳоли жон бошига реал даромадларнинг ўсиши	27,0	23,0	26,5

* Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Конунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 27 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда 2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 29 январда бўлиб ўтган мажлисидаги «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: Иқтисодиёт, 2010.

Жадвал маълумотларидан кўринадики, мамлакатимизда ялпи ички маҳсулот қўшимча ўсиш суръати 2009 йилда 8,1 фоизни ташкил этган. Агар ўтган йили жаҳон молиявий-иктисодий инқизорозининг салбий оқибатлари таъсирида МДҲ мамлакатлари бўйича иқтисодий ўсиш эмас, балки аксинча, ўртача 6,7 фоиз ҳажмидаги иқтисодий пасайиш кузатилганини эътиборда тутилса, иқтисодиётимизнинг бундай шароитдаги ўсишининг нақадар аҳамиятли эканини тушуниш мумкин. Айни пайтда, кейинги йиллар давомида ялпи ички маҳсулотнинг мутлақ қийматлардаги ўсиши барқарор равища юксалиб келмоқда (1-расм). **2-жадвал.**

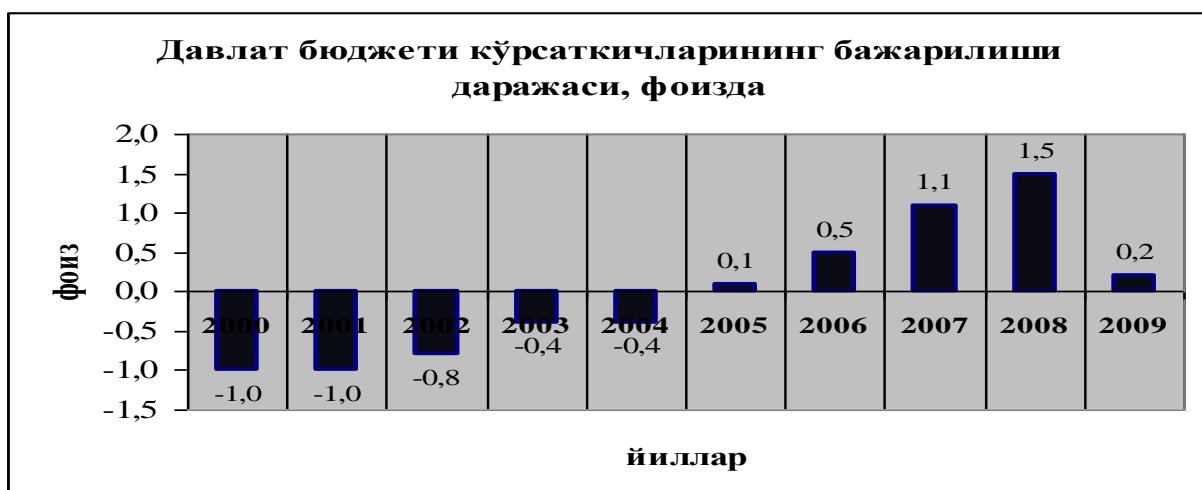
2005-2009 йилларда инвестициялар таркибининг ўзгариши, фоизда*

Молиялаштириш манбалари	2005 йил	2006 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил
Давлат бюджети	12,7	10,7	9,0	9,0	8,1
Чет эл инвестициялари	19,2	19,0	22,8	25,8	32,4
Корхоналар ва аҳоли маблағлари	60,3	60,0	59,0	53,9	46,9
Бошқа манбалар	7,8	10,3	9,2	11,3	12,6

* Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Конунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил

27 январда бўлиб ўтган кўшма мажлисидаги «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда 2009 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 29 январда бўлиб ўтган мажлисидаги «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маъruzalарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: Иктиносидиёт, 2010.

Мамлакатимизда инфляция даражаси 7,4 фоизни ташкил этиб, 2009 йил учун белгиланган прогноз кўрсаткичларидан ошмади. Шуни айтиш керакки, давлатимиз бюджети ўтган йили ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,2 фоиз миқдорда профицит билан бажарилди (3-расм).

3-расм.Давлат бюджети курсаткичларининг бажарилиши даражаси

Умуман олганда, мамлакатимизда охирги йилларда ва 2009 йилда макроиктисодий барқарорликни таъминлаш бўйича эришилган натижалар сифатида қўйидагиларни таъкидлаш мумкин:

- инфляция даражаси йилига 7-8 фоиздан ошмаган ҳолда сақланиб келинмоқда;
- олтин-валюта захиралари охирги 5 йил мобайнида 6 баробар ўсиб, ҳозирда деярли 1,5 йиллик импорт ҳажмини қоплади;
- жами давлат ташқи қарзи ЯИМнинг 9,5 фоизини ташкил қилиб, экспорт ҳажмига нисбатан 26 фоиздан ошмайди. Бу кўрсаткичлар Жаҳон банкининг мезонлари бўйича «жуда ўртамиёна» деб таснифланади.

Ўзбекистоннинг инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш борасида эришган ютуқлари нуфузли халқаро молия ташкилотлари ва иқтисодий институтлар, жумладан, Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки ва дунёнинг бошқа бир қатори етакчи молиявий институтлари томонидан эътироф этилди.

Ислоҳотларни давом эттириш ва чуқурлаштириш, мамлакатимизни янгилаш ва модернизация қилиш, 2009-2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чоралар дастурини сўзсиз бажариш ва шу асосда иқтисодий ривожланишнинг юқори ва барқарор суръатларини, самарадорлигини ҳамда макроиқтисодий мувозанатни таъминлаш – 2010 йилда ижтимоий-иктисодий ривожланишнинг энг муҳим мақсади ва асосий устувор вазифаси сифатида белгилаб берилди.

Ушбу тадбирларнинг асосий устувор йўналиш сифатида белгилаб берилиши бежиз эмас, албатта. Энг аввало, мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ белгилаб олинган илоҳотлар стратегияси, унинг пировард мақсади, яъни ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига асосланувчи, эркин, демократик фуқаролик жамиятини қуриш ва шу асосда халқимизнинг фаровонлигини таъминлаш борасида амалга оширилган ишлар ўзининг бекиёс самарасини бормоқда. Бироқ, бу илоҳотлар ҳали давом этмоқда. Айни пайтда, жаҳонни ларзага солған, кўплаб мамлакатлар иқтисодиётiga катта талофатлар етказиб, издан чиқарган глобал молиявий-иктисодий инқироз жараёнларининг мураккаб ва оғир синовларидан ўтаётган мамлакатимизнинг ўзига хос тараққиёт йўли илоҳотларни давом эттириш ва чуқурлаштириш орқали янада самарали ва мустаҳкам бўлиб бормоқда.

2009 йил якунларидан хulosа қилиш мумкинки, 2009-2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чоралар дастурининг дастлабки босқичида белгиланган вазифалар муваффақиятли тарзда амалга оширилди. Эндиликда мазкур дастурнинг навбатдаги чора-тадбирларини сўзсиз бажаришга эътибор қаратиш керак бўлади. Чунки, жаҳон молиявий-иктисодий инқирозининг навбатдаги бўхронлари домига тушиб қолмаслиқ, унинг узоқ муддат давом этадиган, асоратли таъсирларидан тезроқ ҳалос бўлишда инқирозга қарши чораларни мантиқан охирига етказиш ва шу асосда иқтисодий ривожланишнинг юқори ва барқарор суръатларини, самарадорлигини ҳамда макроиқтисодий мувозанатни таъминлаш муҳим ўрин тутади.

Дастур доирасида амалга оширган яна бир муҳим тадбир – солиқ юкини енгиллаштириш, солиқка тортиш тизимини соддалаштириш ва унификация қилиш бўйича хўжалик тузилмаларини қўллаб-қувватлаш мақсадида қўшимча чоралар кўрилганидир. Хусусан, кейинги йилларда мамлакатимиздаги бир қатор солиқ ставкалари аҳамиятли даражада пасайтирилиб борилмоқда (2.3.1-жадвал).

3-жадвал. Ўзбекистонда солиқ ставкаларининг пасайтирилиши*

Солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар тури	2000 йил	2010 йил
Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	31	9
Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи	15%, 25%, 36%, 40%	11%, 17%, 22%
Микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона	15	7

солиқ тўлови		
Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ	4,0	3,5
Ягона ижтимоий тўлов	40	25

* Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 27 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 29 январда бўлиб ўтган мажлисидаги «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: Иктисиёт, 2010.

Жадвалдан қўринадики, кейинги ўн йил мобайнида юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкаси 3,4 баробар, микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкаси 2,1 баробар, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ставкаси 1,1 баробар, ягона ижтимоий тўлов ставкаси 1,6 баробар пасайтирилган. Бунинг натижасида мамлакатимиздаги умумий солиқ юки ҳам йиллар давомида сезиларли равишда пасайиб бормоқда (4-расм).

4-расм. Узбекистонда солиқ юкининг ўзгариши динамикаси, ЯИМ га нисбатан фоизда

Расмдаги маълумотлардан қўринадики, агар 2000 йилда республикамиздаги солиқ юки 37,1 фоизни ташкил этган бўлса, 2009 йилга келиб 22,6 фоизни ташкил этди, яъни 1,6 баробардан кўпроқ қисқарган. 2010 йилда бу кўрсаткични янада пасайтириш, яъни 21,8 фоиз даражасига тушириш кўзда тутилмоқда.

2009 йилда мамлакатимиздаги енгил ва озиқ-овқат саноатининг истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналари, шунингдек, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурида иштирок этаётган корхоналар учун кенг кўламли қўшимча солиқ ва божхона

имтиёзлари берилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 27 январдаги 1048-сонли қарорига кўра бутловчи қисмлар ва деталлар, тайёр маҳсулотлар, материаллар ва хом ашё турларини ишлаб чиқарувчи корхоналар 2011 йил 1 январгача:

- четдан келтириладиган технологик асбоб-ускуналар ва улар учун эҳтиёт қисмлар, шунингдек маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришда технологик жараёнда фойдаланиладиган, республикада ишлаб чиқарилмайдиган компонентлар учун божхона тўловлари (божхонада расмийлаштириш йиғимларидан ташқари);
- маҳаллийлаштириш лойихалари бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулотлар бўйича фойда солиғи, ягона солиқ тўлови (солиқ солишнинг соддалаштирилган тизимини қўллайдиган субъектлар учун);
- маҳаллийлаштириладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган асосий ишлаб чиқариш фондлари бўйича мулк солиғи тўлашдан озод қилиндилар.

Уй-жой қуриш ва реконструкция қилиш бўйича янги ташкил қилинаётган ихтисослаштирилган пудрат ташкилотлари 5 йил муддатга барча турдаги соликлардан озод этилди. Корхоналар муассисларининг капиталлашув ва инвестиция киритишга йўналтириладиган дивидендлари ҳам ана шу муддатга солиқقا тортилмайдиган бўлди.

Натижада Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш доирасида солиқ имтиёзлари ва преференциялар бериш ҳисобидан 500 миллиард сўмдан ортиқ маблағ хўжалик субъектлари тасарруфида қолдирилди. Бу маблағ уларнинг айланма маблағларини тўлдириш, ишлаб чиқаришни техник қайта жиҳозлаш, янги турдаги маҳсулотларни ўзлаштириш, ишчиларни моддий рағбатлантириш учун йўналтирилди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, соликлар ва солиқ тизими иқтисодиётда муҳим функцияларни ва вазиифаларни бажаради. Солиқ тушумлари муҳим макроиқтисодий ва микроиқтисодий жараёнлар кўламит ва улардаги ривожланиш суръатларига жиддий таъсир кўрсатадиган, молиявий оқимларни бошқаришда давлатнинг муҳим инструменти ҳисобланадиган давлат бюджетини маблағ билан таъминлайди. Мавжуд макроиқтисодий ва микроиқтисодий шароитлар эса солиқ сиёсатининг ҳам имкониятлари ва чегараларини белгилаб беради. Шунинг учун ҳам иқтисодиёти ўтиш даврини бошдан кечираётган бизнинг республикамиизда эса бюджет-солиқ сиёсатини ишлаб чиқигшда ва уни амалга оширишда баланслашган ёндошув жуда муҳимдир. Солиқ сиёсати мақсадлари ва имкониятлари ўртасидаги тоқилона баланснинг мавжуд бўлиши бюджетнинг барқарор фаолият кўрсатишининг, пировардида эса узоқ муддатли ва барқарор иқтисодий ўсишнинг шартидир.

4. Иқтисодиётни модернизациялаш ва янгилаш шароитида бюджет –солиқ сиёсати асосий йўналишлари

Иўтисодиётни эркинлаштириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиша

макроиқтисодий ва микроиқтисодий кўринишда бюджет-солик сиёсатини сифатли амалга ошириш ва республтика ҳукуматида фискал шароитларни яратишига қаратилган бўлиши керак.

Бюджет-солик сиёсатини амалга оширишда бир томонлама фискал ва бошқарувчилик ёндошувдан воз кечиб, соликларнинг рағбатлантирувчи функциячсинии фаоллаштиришга ўтиш зарур.

Ўзбекистонда валюта режими иқтисодиётни ривожлантиришнинг муҳим рағбатлантирувчи дастак функциясини бажарган шароитида солик сиёсати устувор фискалъ бўлиб ўолди¹ ва ўзига юклатилган рағбатлантирувчи функциясини тўла амалга ошира олмади. Тўлов балансининг жорий операциялр бўйича миллий валютанинг конвертациясига ва алмаштириш курсларининг кўплиги тизимининг амалиётда ўўлланишни тўхталишига эришилгач, бунинг оқибатида валюта сиёсати иқтисодиётда устувор соҳа ва тармоқларни ривожлантириш мақсадида амалга оширилади. Бундай шароитда солик сиёсати нафақат давлат бюджетини тўлдирувчи дастак бўлиши, балки катта даражада индустрисал сиёсатининг, экспортга мўлжалланган ишлаб чиқариш сиёсати, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириши, чет эл инвестицияларини жалб қилишнинг ажralmas қисми бўлиши керак.

Амалга оширилаётган бюджет-солик сиёсатининг бошқа макроиқтисодий сиёсатлар билан мувофиқлаштириш лозим.

Бунда бюджет-солик сиёсатининг тактика ва стратегиясини макроиқтисодий барқарорлик ва мустаҳкам иқтисодий ўсиш устувор вазифаси асосида ўуриш мақсадга мувофиқдир. Чунки, бу устувор вазифа иқтисодий ривожланишнинг асосини мустаҳкамлаш жараёнларига, иқтисодиётнинг реал ва молия секторида жамғариш ва инвестиция бозори жараёнларининг кенгайиши ва ривожланишига таъсир қиласди.

Шу билан бирга бошқа устувор йўналишлар бюджет-солик сиёсатининг иқтисодиётга таъсирини ўўшимча ва кучайтирувчи самара орқали ёрдам беришми кекрак.

Ҳозирги кунда бюджет-солик сиёсати концепциясини ишлаб чиқишида катта муаммо мавжуд бўлиб, у ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг асосий макроиқтисодий прогнозларига боғлиқ. Иўтисодий сиёсатнинг асосий йўналишлари бўлган пул-кредит бюджет-солик, инвестиция, валюта, ташқи иқтисодий сиёсат, даромадлар сиёсати, кисқа даврдаги таркибий ислоҳотлар макроиқтисодий ривожланиш томонидан кисў ва узоқ муддатли прогнозлардан келиб чиқсан ҳолда аниқланиши керак. Бироқ, шаклланган амалиёт иқтисодий ривожланиш жорий ва стратегик параметрларининг ўртасидаги ўзаро боғлиқлик механизмини аниқ ва самарали таъминламайди.

1 Йиллик иқтисодий сиёсат:

биринчидан, у бир йилга мўлжалланган бўлиб, бир неча йилга олдин динамик программалаштиришсиз;

¹ Юкори расмий алмаштириш курси устувор тармоқларни яширин субсидиялаш механизми сифатида фойдаланиб, бир ваётнинг ўзида экспортга мўлжалланган ишлаб чиқаришга «солик» ҳисобланган.

иккинчидан, идоравий йўналишалр керакли даражада узоқ муддатга, ҳаттоки қисқа даврга мувофиқлаштирилмаган;

учинчидан, молия йили давомида тафовут даражаси ўсади, чунки маҳкама ўзининг мақсадларини қўзлаб, идораларо келишувлар билан ўзини юклатмайди.

Юўорида кўрсатилган ташкилий-бошқарув характердаги камчиликлар натижада иқтисодий ривожалнишнинг аниқ ҳаракатини, иқтисодиётни бир бутун бўлиши учун унинг қисмлар ўртасидаги пропорцияни бузади. Шундай қилиб, институционал механизmlарни яратиш зарурати туғилиб, у иқтисодий сиёсчатнинг технологик жараёнларидағи бўшлиқларини боғлаб, бир бутун самарали бошқарув тизимини ташкил қиласди. Масалан, бозор иқтисодиёти ривожланган давлатларда Молия вазирлиги, Марказий банк, Иўтисодиёт вазирлиги ва бошқа идоралар биргаликда ишлаб чиқкан дастурий ҳужжатларида ижтимоий-иктисодий ривожланишнинг муҳим йўналишларида давлат бошқарувининг мақсадлари, устувор вазифалари ва фаолияти ойдинлашади.

4-жадвал

Миллий солиқ солиш тизимини шакллантириш*

	Бирламчи асоси	Солиқ солиш асоси	Солиқ солишини шакллантириш механизmlари ва таркибий қисмлари
1-қадам	Фундаментал тушунчалар	Солиқ фалсафаси	Солиқ ттушунчаси, унинг моҳияти, жамият ва иқтисодий ривожланишдаги зарурати
			Солиқ солишининг классик принципиал асослари
2-қадам	Солиқ солишининг замонавий назарияси	Солиқ солиш методологияси асосларини шакллантириш	Солиқ муносабатлари ўонуниятларининг назарий ва илмий-техник асосланиши
			Ишлаб чиқариш омиллари ва солиқ солиш ўртасида ўрнатилган сабаб-оқибатли тобелик
3-қадам	Солиқ солишининг халқаро концепциялари	Солиқ солишининг миллий корнцепциялари	Солиқ концепцияларида давлатнинг сиёсий ўраншуви ва адекват иқтисодий асосларини ишлаб чиқиши
			Солиқ ўонунларини қабул қилиш ва шакллантириш

			Солиқни ишлаб чиқища ташкилотлар учун услугбий ва йўриқнома материалларини тузиш ҳамда тасдиқлаш
--	--	--	--

* Маликов Т.С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалалари. Т., Академия. 2002, 67-бет.

Бюджет-солиқ сиёсатида инфляцияга қарши кураш фақат бюджет дефицитини қисқартириш орқали амалга оширилмайди. Инфляция нафақат муомсаладаги пулнинг массаси ошиши ҳисобига, балки маҳсулот таннархи, яъни товар ва хизматлар нархини оширувчи юёри солиқлар ҳисобига ҳам ўсади. Шунинг учун 90-йилларнинг ўрталаридан буён солиқ ставкаларини пасайтириш чоралари ўйланилиб, хом-ашё, товар ва хизматлар нархининг ошиши устидан муҳим даражада бозор тназорати таъминланмоқда. Солиқларнинг камайтирилиши, шунбингдек, ишлаб чиқариш секторида маҳсулотлар ишлаб чиқаришни оширишга ўўшимча рағбатларни ташкил этади.

Бюджет-солиқ сиёсатини амалиётда амалга ошириш нуқтаи назаридан бирламчи вазифалар ўртасида тўғри мувофиқликни аниқлаш муҳим ҳисобланади.

Бошқача айтганда, бюджет-солиқ сиёсати доирасида умумий стратегиясини ишлаб чиқиш билан бир қаторда навбатдаги амалга ошириладиган аниқ чора-тадбирларга фақат тўғри урғу бериг орқали муваффақиятга эришиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан валюта режими, ташқи савдо ва банк фаолиятини эркинлаштириш шароитида бюджет-солиқ сиёсатини такомиллаштириш зарурлигига алоҳида эътибор берилди. Авваламбор, бу ерда солиқ юкини пасайтириш ва бюджет харажатларини оптималлаштириш ҳақида гап кетади.

Хусусан, Президент режали маъмурий тизим даврида вужудга келган ва ҳозиргacha битириб тугатилмаган бюджет-солиқ сиёсатининг фискал стериотипларидан воз кечишига қаттиқ аҳамият қаратди. Шундай қилиб, Вазирлар Маҳкамаси олдида жиддий ва қийин вазифа ўйнилиб, бунда нафақат корхона аҳоли, молиявий институтлардан солиқ бюкини пасайтириш, балки солиқ сиёсатининг рағбатлантирувчи аҳамиятини ошириш керак эди. Шу билан бирга ишлаб чиқилаётган ва амалга оширилаётган солиқ сиёсати чора-тадбирлари билан макроиктисодий сиёсатнинг бошқа йўналишларини тўла уйғунлигини таъминлаш муҳимдир.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш ва ислоҳотларни чуқурлаштириш бўйича кенг комплекс чораларни амалга оширишга эришилди. Бюджет-солиқ сиёсати тизимида муҳим ўзгаришлар содир бўлиб, солиқ кўрсаткичларини жаҳон стандартларига мослаштириб бормоқда. Мустақилликнинг ўтган йилларида И.А.Каримов ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси қарорларига асосан ўтказилаётган

бюджет-солиў сиёсати ислоҳотлари муҳим позитив натижалар ва вазифалар ечимини топишни таъминлади.

Республикамиз хўжалик юритиш ва ижтимоий муносабатларнинг янги шаклларига ўтиши муносабатим билан солиқقا тортишнинг меъёрий-хуқуқий базаси мунтазам равишда такомиллашиб борди. Ривожланиш ва оёўқа туришнинг мураккаб йўлини босиб ўтиб, анчагина барқарор ва яўўол бўлган солиқ тизими шаклланди, у сўнгги йилларда давлат бюджети даромадлари ва харажатларининг мувозанатлашувига эришиш имконини берди.

Республика ҳукумати томонидан иқтисодиётга тушадиган солиқ юкини босқичма-босқич камайтириш изчил сиёсатининг ўтказилишига жамғармаларни ва иқтисодиётнинг моддий (хусусий) секторининг истеъмолини ошириш зарурати сабабчи бўлди, солиқлар ва йиғимларни бирхиллаштириш эса миллий солиқ тизимини халқаро меъёр ва стандартларга мувофиқлаштириш имкнони берди.

Республика ҳукумати Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 29 декабрдаги 517-сон қарорига мувофиқ солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш, фискалъ функцияларни камайтириш ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи аҳамиятини кучайтиришга доир асосий чора-тадбирлар сифатида ўйидагиларни белгилаб олди:

- солиқ юкини ишлаб чиқурвчилардан истеъмолчиларга ўтказиш, тўғридан-тўғри солиқлар салмоғини қисқартириш ҳисобига билвосита солиқлар улушини кўпайтириш;
- солиқка тортишнинг ўхшаш базасига эга бўлган солиқлар⁷ни бирхиллаштириш, солиқ механизмини соддалаштириш;
- ресурсларни тежовчи ишлаб чиқаришларни рағбатлантиришни таъминловчи ресурс солиқлари ставкаларини мақбуллаштириш;
- йиғилувчанлик даражасини ошириш ва бошқа захиралар ҳисобига солиқ солиши базасини кенгайтириш.

Бевосита солиқлар салмоғини камайтириш ҳисобига билвосита солиқлар улушини ошириш, солиқ юкини ишлаб чиқарувчилар зиммасидан истеъмолчиларга ўтказиш бевосита солиқлар корхоналар ҳамда фуқароларнинг молия-хўжалик фаолиятига, яъни уларнинг даромадлари ҳажмига бевосита таъсир кўрсатиш билан боғлиқ. Бевосита солиқларнинг камайиши билан ишлаб чиқаришнинг ривожланиши рағбатлантирилади, тегишлича солиқка тортиш базаси кенгайиб, бюджетта тушумлар ортади. Бевосита солиқлар ставкаларини камайтириш ва билвосита солиқларга тортиш базасини кенгвайтириш орқали бунга эришиш мумкин. Бундан ташқари, солиқ ставкаларини янада кўпроқ пасайтириш йўли билан айrim йўналишлар – экспорт, хорижий инвестициялар ва бошқалар рағбатлантирилади.

Ишлаб чиқариш сектори зиммасидаги солиқ юкини камайтириш асосоан корхоналар даромадини солиқка тортиш даражасини пасайтириш воситасида амалга оширилмоқда. Иўтисодий ислоҳотларнинг биринчи босқичида корхоналар учун белгиланган солиқларнинг юёри ставкалари ижобий

самаралар бермади, ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва уни техник жиҳатдан қайта ўуроллантириш учун етарли маблағларни йўналтириш имкнонини бермади

Аҳоли даромадлари ва халқ фаровонлигини узлуксиз ошириб бориш, кенг миқёсдаги ижтимоий дастурларни муваффақиятли амалга ошириш масалалари парламентнинг эътибор марказида бўлди.

Иқтисодий ислоҳотларни қонуний жиҳатдан таъминлашга йўналтирилган бундай ва бошқа бир қатор тадбирлар 2009-2012 йилларга мўлжалланган, жаҳон молиявий-иктисодий инқирозининг салбий оқибатларини имкон қадар камайтиришга қаратилган Инқирозга қарши чоралар дастурини самарали амалга оширишни ҳуқуқий таъминлаш, дунёдаги саноқли давлатлар қаторида Ўзбекистонга иқтисодиётнинг барқарор ўсиш суръатларини сақлаб қолиш ва аҳолининг реал даромадларини ошириш имконини берди².

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иктисодий ўзгаришларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, қўлга киритилаётган ютуқ ва муваффақиятларнинг асосида иқтисодиётни модернизациялаш жараёнининг ўрни аҳамиятли ҳисобланади. Шунга кўра, ҳозирда модернизация жараёнининг назарий ва методологик асосларини тадқиқ этиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Энг аввало, модернизация атамасининг мазмунига тўхталадиган бўлсак, одатда уни техника, технологияга оид тушунча деб қаралади. Жумладан, иқтисодиётга оид аксарият лугатларда унга қўйидаги мазмундаги таъриф берилади: «Модернизация – объектни янгилаш, яхшилаш, такомиллаштириш, уни янги талаблар ва меъёрларга, техник шартларга, сифат кўрсаткичларига мувофиқлаштириш. Асосан машина, асбоб-ускуналар, технологик жараёнлар модернизацияланади»³. Фикримизча, бу модернизацияга тор маънодаги ёндашув бўлиб, бугунги кунда кенг маънодаги мазмuni тобора долзарб аҳамият касб этиб бормоқда.

Модернизация – анъанавий жамиятнинг илфор, индустрiali жиҳатдан тараққий этган жамиятга айланишини таъминловчи ижтимоий-тарихий жараён. Модернизациянинг кенг маънодаги мазмунини тушунишда иқтисодчи олим Р. Нуреев унинг неоклассик ва кейнсча талқинларини фарқлайди. Жумладан, неоклассиклар томонидан модернизацияга хусусий мулкчилик ва демократияни мустаҳкамлаш сифатида ёндашилса, кейнсчилар томонидан, энг аввало, ҳўжаликнинг асосий тармоқларини қамраб олуви чаркибий ўзгаришлар сифатида тушунилади. Дастлабки ўринга техник-иктисодий муаммолар қўйилади. Ҳўжаликнинг замонавий тармоқларининг мавжуд бўлмаслиги тараққиётнинг асосий тўсқинлик кучи сифатида қабул қилинади⁴.

² Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. - Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруzasи // Халқ сўзи, 2010 йил 29 январь.

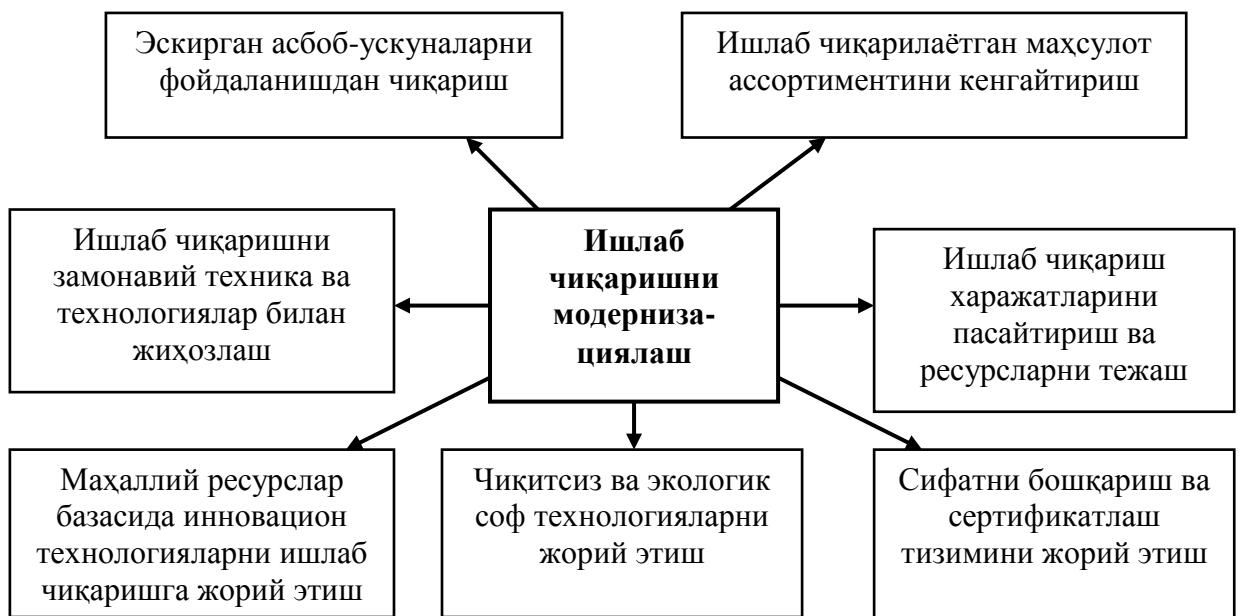
³ <http://ekonomic.doco.ru/?id=797665467>.

⁴ Нуреев Р. Модернизация экономики: концепции и средства. - <http://www.soob.ru/n/2005/10/c/6>.

Умуман олганда, модернизация анъанавий жамиятдан индустрислашган, йирик машиналашган ишлаб чиқаришга ҳамда ижтимоий жараёнларни қонунларга таянган ҳолда оқилона бошқаришга асосланган жамиятга ўтиш жараёнларини намоён этади. Назарияда модернизация деганда «анъанавий тарздаги ёпиқ жамият»га қарама-қарши ўлароқ «замонавий очиқ тарздаги жамият»ни шакллантиришга олиб келувчи индустриялаштириш, секулярлаштириш, урбанизация, умумий таълим, ваколатли сиёсий ҳокимият тизимларининг қарор топиши, ҳудудий ва ижтимоий сафарбарликнинг кучайиши каби жараёнларнинг мажмуи тушунилади.

Бундан кўринадики, модернизация жуда кенг тушунча бўлиб, бугунги кунда уни жамият ҳаётининг турли жабҳаларини тубдан ўзгартириш, янгилаш, бу борада тараққиётни жаҳондаги мавжуд илғор андозалар томон йўналтириш ва такомиллаштириш жараёнларининг мажмуи сифатида ифодалаш мумкин.

Бугунги кунда модернизациялаш жараёнлари мамлакатимиз ҳаётининг деярли барча жабҳаларини қамраб олган. Айниқса, мазкур йўналишлар орасида ишлаб чиқаришни модернизациялаш муҳим ўрин тутади (5-расм).

5-расм. Ишлаб чиқаришни модернизациялашни амалга оширишнинг асосий йўналишлари ва воситалари⁵

Зоро, миллий иқтисодиётнинг барқарор ва самарали амал қилишини таъминлаш, уни жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари тараққиёти даражасига олиб чиқиш, турли сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар, жаҳон

⁵ Манба: Сайдова Г. Модернизация, техническое обновление и диверсификация производства, широкое внедрение инновационных технологий – необходимое условие выхода Узбекистана на новые рубежи на мировом рынке / «Жаҳон молиявий-иқтисодий инкорози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг ўйлари ва чоралари» мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуманидаги тақдимот материаллари. – Т., ТДИУ, 2009 йил 5 май.

бозори конънктурасидаги тебранишлар, инқироз ҳолатларига нисбатан «чиdamлилиги», мустақил ривожлана олиш имконият ва салоҳиятлари айнан иқтисодиёт турли даражалари ишлаб чиқариш жараёнларидаги туб ислоҳотлар ва уларнинг натижаларига боғлиқдир. Бироқ, шу билан бирга ишлаб чиқаришни модернизациялаш ижтимоий-иктисодий ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги ўзгаришларга чамбарчас боғлиқ. Яъни, барча соҳа ва жабҳалар ўртасида жадал ислоҳ этиш ва модернизациялаш жараёнларининг амалга оширилишида изчиллик ва мантиқий мувозанатни таъминлашга ҳаракат қилиш лозим. Шу ўринда модернизациялаш жараённинг жамият ҳар бир аъзосининг онглилиги ва мустақиллигини оширишдаги ўрнига алоҳида эътибор қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз. Чунки, иқтисодиёт ҳамда мамлакат ҳаётининг бошқа соҳаларини модернизациялаш энг аввало ушбу жараёнларда иштирок этувчи, уларни амалга оширувчи ва доимий равишда такомиллаштириб борувчи жамият аъзолари дунёқараши, тафаккурининг ўзгариши, уларнинг демократик ва туб ислоҳот жараёнларидаги фаоллиги ошишига бевосита боғлиқдир.

Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан кўринадики, мамлакатимизни янгилаш ва модернизация қилиш – замон талабидир. Бугунги кунда ривожланган мамлакатлар қаторида муносиб ўрин эгаллаш, миллий маҳсулотларимизнинг жаҳон бозорларидаги рақобатдошлигини таъминлаш, шу асосда экспорт ҳажмини сезиларли даражада ошириш мавжуд соҳа ва тармоқларни техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш асосида модернизациялашни тақозо этади. Айни пайтда, жаҳон бозоридаги эҳтиёж ва талабнинг ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда иқтисодиётимиз таркибий тузилмасини такомиллаштириб бориш, бу мақсадда янги, замонавий тармоқларни барпо этиш ва жадал ривожлантириш лозим бўлади.

2009 йил якунларидан хulosса қилиш мумкинки, 2009-2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чоралар дастурининг дастлабки босқичида белгиланган вазифалар муваффакиятли тарзда амалга оширилди. Эндиликда мазкур дастурнинг навбатдаги чора-тадбирларини сўзсиз бажаришга эътибор қаратиш керак бўлади. Чунки, жаҳон молиявий-иктисодий инқирозининг навбатдаги бўхронлари домига тушиб қолмаслик, унинг узок муддат давом этадиган, асоратли таъсирларидан тезроқ ҳалос бўлишда инқирозга қарши чораларни мантиқан охирига етказиш ва шу асосда иқтисодий ривожланишнинг юқори ва барқарор суръатларини, самарадорлигини ҳамда макроиктисодий мувозанатни таъминлаш муҳим ўрин тутади.

Бюджет-солиқ сиёсатини амалга оширишнинг асосий йўналишларидан бири ўхашаш солиқка тортиш базасига эга бўлган солиқларни бирхиллаштириш ва солиқ механизмини соддалаштириш ҳисобланади. Солиқ кодексида умумдавлат ва маҳаллий солиқларнинг аниқ ажратилиши солиқларни бирхиллаштиришнинг асосий йўналиши бўлди. Бундай ажратиш билан бир қатор самарасиз бир-бирини ўттайтарувчи солиқлар турли йиғимлар бекор қилинди. 2002 йилда ўхашаш солиқка тортиш базасига эга (соғ фойда) ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ва ободонлаштириш ишларига йиғим бирлаштирилди. Ушбу тўловларнинг

бирлаштирилиши маҳаллий солиқлар ва йигимлар сонини қисқартириш имконини берди. Ҳозирги кунда Солиққа тортиш механизмини соддалаштириш давом этмоқда. Ўўшилган қиймат солигини тўлаш механизми ички ва айниқса ташқи солиққа тортишда –мўлжалланган жойига қараб халқаро стандартларга мувофиқлаштирилди. ЎЎС бўйича ягона ставканинг қабул қилиниши ҳисоб-китобда жараёнини анча соддалаштирди.

Кичик корхоналар учун ягона солиқ ва ягона ер солиқи каби солиққа тортишнинг соддалаштирилган усуллар жорий этилиши солиқ механизмини соддалаштириш, солиқ юкини камайтиришнинг бошқа муҳим йўналиши ҳисобланади.

Кичик корхоналар учун ягона солиқнинг жорий этилиши аҳоли орасида тадбиркорлик фаоллигини раʼбатлантиришга йўналтирилган иқтисодий ислоҳотларнинг бориши билан шартланди.

Юртимиз салоҳиятининг тобора юксалиб бораётгани, сўнгги йилларда ишга туширилган янги замонавий қувватлар, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг ривожи, тизимли равишда амалга оширилаётган ислоҳотлар ва иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши, мамлакатимизда яратилган ниҳоятда қулай инвестиция муҳити 2010 йилда иқтисодий ривожланишнинг янада юксакроқ мақсадли кўрсаткичларини белгилаш имконини беради (5-жадвал).

5-жадвал.

Ўзбекистон Республикаси 2010 йилда иқтисодий ривожланишининг мақсадли кўрсаткичлари*

Кўрсаткичлар	Қўшимча ўсиш, олдинги йилга нисбатан, фоизда
Ялпи ички маҳсулот	8,3
Саноат маҳсулоти	8,3
Қишлоқ хўжалиги	5,0
Асосий капиталга инвестициялар	22,1
Инвестиция киритиш ҳажмини ЯИМга нисбатан	30,0
Экспорт ҳажми	8,5
Инфляция дарражаси	7-9
Маҳалийлаштирилган маҳсулот ҳажми	40,0
Иш ҳақи даражасининг ўсиши	30,0
Хизматларнинг ЯИМдаги улуши	49,0
Кичик бизнеснинг ЯИМдаги улуши	52,5

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 27 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 29 январда

бўлиб ўтган мажлисидаги «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маъruzаларини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: Иқтисодиёт, 2010.

Жадвалдан кўринадики, 2010 йилда ялпи ички маҳсулот ва саноат маҳсулотларини 108,3 фоизга, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини 105 фоизга ошириш, иқтисодиётга инвестиция киритиш ҳажмини ялпи ички маҳсулотга нисбатан 30 фоизга етказиш кўзда тутилмоқда.

Маҳсулот экспортини 8,5 фоизга оширишни таъминлаш, юқори қўшилган қийматга эга бўлган тайёр маҳсулот улушини ошириш ҳисобидан унинг таркибини сифат жихатидан ўзгартириш вазифаси қўйилмоқда.

Белгиланган вазифаларни амалга ошириш иқтисодиётнинг ҳар бир тармоқ ва соҳасида тегишли ривожланиш дастурларини ишлаб чиқиш ва изчил амалга ошириш заруратини келтириб чиқаради. Жумладан, 2010 йилда саноат маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини 108,3 фоизга ошириш вазифаси тармоқнинг имкониятлари, фойдаланилмаётган салоҳиятини яна бир бор таҳлил қилиш, бу борада ўсиб бораётган ички ва ташки талабни ҳисобга олган ҳолда янгидан-янги қувватларни ишга туширишни тақозо этади.

Шунингдек, 2009 йилга нисбатан бюджет-молия ва пул-кредит сиёсатини, биринчи навбатда, ресурслар ва энергияни тежайдиган замонавий технологияларни жорий этиш ҳисобидан тежамкорлик режимини янада қатъийлаштириш мўлжалланмоқда. Инфляция даражаси 7-9 фоиз атрофида бўлиши кутилмоқда.

Айниқса, худуд раҳбарлари ушбу кучларни мақсадга мувофиқ йўналтиришлари, уларни ўзаро уйғун ҳолда жамият манфаатлари остида бирлаштиришлари лозим бўлади. Иқтисодиётнинг янгидан-янги тармоқлари ривожланиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаси тобора кенгайиб бораётган бир шароитда кўплаб инвестицион дастурларни худудлар кесимида ҳам амалга ошириш ва бу орқали уларнинг ривожланишини таъминлашга ҳаракат қилиш лозим.

Мамлакатимиздаги солик тизимини соддалаштирилиши ва унификация килиниши, солик юкининг янада камайтирилиши куйидаги бир катор вазифаларнинг муваффакиятли амалга оширилишига моддий замин яратади:

- солик юкининг камайтирилиши орқали солик имтиёзларининг кенгайтирилиши хорижий инвестицияларнинг жалб килиниши ва иқтисодиётни модернизациялашни кенгайтиришга имкон яратади;

- солик тизимини соддалаштириш ва солик ставкаларини па-сайтириш ўз навбатида хусусий мулкчилик тармоғини кенгай-тиради, бизнес учун қулай муҳит яратади ва унинг кафолатларини мустаҳкамлайди;

- солик юкини камайтириш ҳисобига солик тўловчилар их-тиёрида қоладиган 250 млрд. сўмлик маблағлар реинвестиция қи-линишга ҳамда ишчи ходимларнинг иш ҳақига йўналтирилишига тавсия қилиниши, жисмоний шахслар даромадларидан олинадиган солик ставкасининг оралиқ чегаралари бўйича пасайтирилиши кор-хоналарнинг меҳнат ҳақи фондидан тўланадиган ягона ижтимоий тўловнинг 25 фоиздан 24 фоизгача туширилиши (16-илова), жис-моний шахслардан олинадиган даромад солиги

бўйича имтиёз-ларининг кенгайтирилиши пировардида аҳолининг даромадлари ошишига, ҳамда иш ўринларининг яратилишига олиб келади;

- солик юкини камайтириш натижасида солик тўловчилар ихтиёрида қолган маблағлардан самарали фойдаланиш аҳоли даромади ва бандлик даражасини ошириш орқали харид талаби-нинг жадал ўсишини таъминлайди. Бу масалани ҳал этишга хизмат қилувчи қадамлардан бири сифатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-3706-сонли Фармонининг қабул қилиниши ва унга мувофиқ корхоналар томонидан касаначиларга берилган буюртмалар бўйича меҳнат шартномаси асосида касаначиларга тўланадиган маблағларга тенг микдорда, меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ягона ижтимоий тўловни тўлашдан беш йилга озод этилиши, шунингдек, корхоналар томонидан касаначиларга текин фойдаланишга берилган мол-мулклар қиймати бўйича мол-мулк солиғидан озод қилиниши катта рағбатлантирувчилик аҳамиятига эгадир ;

- солик соҳасидаги ислоҳотларни чуқурлаштириш ва солик юкини камайтириш экспортни ҳар томонлама рағбатлантириш ва валюта захираларини тежаш, улардан оқилона ва самарали фойда-ланишни ҳам таъминлайди;

- солик тизимидағи ислоҳотларни чуқурлаштириш уй-жой ком-мунал хўжалигидаги ислоҳотларни чуқурлаштириш ҳамда энергия ресурсларидан фойдаланишда тежамкорликни таъминлаш билан боғлиқ чора-тадбирларнинг амалга оширилишига ҳам таъсир кўрсатади.⁶

Мустақил мамлакатимиз иқтисодий ислоҳотларни изчиллик билан амалга ошириб борар экан, бу ислоҳотларнинг иккинчи босқичида иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлаш биринчи навбатдаги вазифа сифатида кун тартибига ўйилган Бундай шароитда солик тизими, энг аввало, фискал (хазинани тўлдириш), қайта тақсимлаш вазифаларини эмас, балки биринчи галда рағбатлантирувчилик вазифасини бажариши керак. Кўриниб тунрибдики, бу ерда мамлакатимиз доирасида иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлашнинг аҳволи бевосита солик тизхимининг биринчи навбатдаги рағбатлантирувчилик вазифасини бажариш билан узвий боғлиқ қилиб ўйилмоқда. Бошқача қилиб айтганда, иқтисодий барқарорликни ва таркибий ўзгаришларни таъминлаш борасида эришган ютуқларимиз кўп жиҳатдан солик тизхимининг биринчи галда рағбатлантирувчилик вазифасини қай даражада бажарганлиги билан ҳам белгиланади. Янада оддийроқ қилиб айтадиган бўлсақ, бошқа шароитлар тенг бўлган тақдирда, бюджет-солик сиёсати биринчи навбатда мамлакат бюджетини тўлдиришни соликларнинг рағбатлантирувчилик функциясини ошириш ва келгусида бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлаш

⁶ Тухлиев Б., Азизов О. Солик юкини камайтириш – иқтисодиётни юксалтириш омили / Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2007, 8-12-б.

орқали мамлакат миқёсида иқтисодий барқарорликни таъминлаш ва таркибий ўзгаришларни амалга оширишга эришмоғи лозим.

Хулоса

Бюджетга тўўридан-тўғри тушадиган соликлар тузилишининг ўзгариши, шуни гувоҳлик берадики, юкини юридик шахслардан жисмоний шахслар зиммасига ўтказиш ҳолати кузатилмоқда. Бу йўналиш тадбиркорлик фаолиятидан солик йиғиши яхшилаш нуқтаи-назаридан ижобийдир, чунки бозор ривожланиш шароитида бу бюджет даромади манбани сезиларли даражада оширади. Бошқа томондан бу йўналишни салбий томони ҳам борки, юридик шахслар даромади бюджетга тушумларнинг қисқартириш жиҳатидан хўжалик юритувчи субъектлар асосий кўнгилли учун солик юки енгиллаштирилганлиги туфайли эмас, балки иқтисод тармоқларидағи молиявий аҳволни ёмонлашуви ҳисобига бўлмоқда. Бюджет тушумлар келмай қолиши шундан далолат берадики, солик тизими фискал функциясини етарли даражада бажара олмаяпти, бу ўз навбатида солик сиёсатини юритишга муносабатини қайта кўриб чиқишни тақозо этади.

1. Солик имтиёzlари йилдан-йилга ошмоқда, ваҳоланки, имтиёzlар амалда ўзларидан кўзланган мақсадлари юзага чиқармаётгани, бунинг устига бюджет қўргина маблағдан маҳрум бўлмоқда ва солик оғирлиги солик имтиёzlаридан фойдаланмаётган ишлаб чиқарувчилар зиммасига тушмоқда. Шундан келиб чиқиб имтиёzlарини қисқартириш керак.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, солик имтиёzlарини қисқартириш зарурлигини тасдиқловчи унга асосий далилни ажратиб кўрсатиш мумкин.

- солик имтиёzlарини камситувчи тафсивга эга, у хўжалик юритувчи субъектлар учун тенг бўлмаган шароитни юзага келтиради. Солик имтиёzlари қанча кўп бўлса, иқтисодда ноаниқликлар ва қоида бузарликлар шунча кўп учрайди.

-имтиёzlарни кўпчилиги солик тўлашдан бўйин товлаш учун имконият яратиб бериш билан бир қаторда бутун бошли тизим яратади.

2. Иқтисодий эркинлаштириш шароитларида солик имтиёzlарини солик тўлашдан озод этиш қуидаги йўналишлар билан чекланиши лозим:

-инвестицияларни рағбатлантириш мазкур йўналишда энг самарали ҳисобланади.

-кичик бизнесни рағбатлантириш.

-ижтимоий тавсифга эга аниқ мақсадга йўналтирилган имтиёzlар.

3. Иқтисодий эркинлаштириш шароитларида солик юкини пасайтириш жуда муҳим ҳисобланади, чунки бу хуфя сектор ҳажмини қисқаришининг, тадбиркорлик ривожланишининг, ўзимиздаги маблағлар корхоналар даромади ҳисобига инвестиция ошишининг асосий шароитларидан бири ҳисобланади.

Биринчи босқичда солик юкини камайтириш учун қуидагилар зарур:

- фойдани соликка тортиш ягона базасини барча тўловчилар учун белгилаб, фойда солиғи ва даромад солиғининг амалдаги ҳисоблаш механизмини бир хил қилиш;

- вақтингача солиқ түлови ва янги барпо этилган корхоналар учун солиққа тортиш имтиёзли тизимларини истисно этиш билан бир вактда тадбиркорлик фаолиятидан зарап кўришлик бўйича меъёр жорий этиш;

- кундалик истеъмол товарларини истисно этган ҳолда акцизли товарлар рўйхатини қайта кўриб чиқиш.

4. Амалдаги солиқ маъмурияти хўжалик субъектлари солиқ мажбуриятини манфаатдор эканликларини етарли даражада таъминлай олмаяптилар. Натижада солиқ идоралари ва банкларга улар учун хос бўлган вазифа юкландиган. Шу муносабат билан солиқ ва йиғимларини тўловчилар мустақил тўлашларини таъминлашга йўналтирилган чора-тадбирлар зарур. Бу солиқ идоралари ва тижорат банклари ўзлари учун хос бўлмаган функциядан озод этади.

Шулардан келиб чиқиб қўйидагиларни амалга ошириш лозим:

- банқдан кредитлар оширишни осонлаштириш, бу биринчи галда қисқа муддатли кредитларга тааллуқлидир.

- Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексида белгилаб қўйилган солиқ ва йиғимларни ўз вақтида тўламаганлик учун жавобгарлик (шу жумладан унинг лавозимдор шахсига жиной жавобгарлик) нинг чораларини кучайтириш йўли билан солиқ ва йиғимларни тўлиқ ҳамда ўз вақтида тўлашни таъминлаш.

5. Шу ўринда яна бир таклиф қилишим мумкин, яъни акциз солиғи борасидаги мулоҳоза. Аҳоли (иқтисодиётининг) кенг қамровларига мужассамланган хўжалик сувини, ўсимлик ёйи, гуруч каби маҳсулотларга бўлган акциз солиғини бекор қилиш ёки ставкаларини жуда ҳам пасайтириш. Унинг ўрнига эса хрустал буюмлар, кумуш буюмларга бўлган акциз солиғи ставкаларини кўтариш. Чунки юқоридаги маҳсулотларни аҳолининг кам таъминланган қисми ҳам сотиб олади.

6. 2000 йил 14 декабрда «Бюджет тизими тўғрисидаги» қонун қабул қилиниши муҳим воқеа бўлди ва бу қонун бюджет қонунчилиги асоси ҳисобланади. Шуни айтиш керакки, бюджет соҳасидаги ўзгаришларни давом эттириш учун ижтимоий йўналтирилган иқтисодга жавоб берадиган бюджет тизимини кўриш учун, чора-тадбирларни кучайтириш лозим. Бунинг учун меъёрий-хуқуқий асосни мустаҳкамлаш керак, жумладан Бюджет кодексини қабул қилиш керак.

7. Бюджет даромадларини кўпайтириш йўналишида шуни айтиш керакки, бунинг учун солиқ тизими ва солиқ сиёсати ривожи билан боғлиқдир:

- солиқ имтиёzlарини қайтадан кўриб чиқиш;

Яна солиқ бўйича боқимандалик ҳолатларини ҳам кўриб чиқиш керак: Бунда

- қарздор ташкилотдан, унинг ҳисоб рақамидан маблағ олинишини қонуний томондан мустаҳкамлаш.

- солиқ бўйича қарздорлик муддати узайиб кетганда банкротлик ҳолатини эълон қилиш;

- корхонанинг бюджетга солиқларни тўламаганлик учун маъсулитини ошириш.

8. Бюджетнинг барча бўйинларида унинг бажарилишини "азначилик тизимиға ўтиш. Бу бюджетнинг даромад қисмига маблағлар тушиши ва уларни мақсадли ишлатилиши устидан назоратни кучайтиради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: Ўзбекистон, 2001. - 39 б.

2. "Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни. 913-сон., 02.09.1993.

3. "Бюджети тизими тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни. 14.12.2000й.

4. "Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 26.08.2004.

5. "Бюджети тизими тўғрисида"ги ва "Давлат бюджетининг ғазна ижроси тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунларига ўзгартириш киритиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни: 12.12.2007.

6. "Бюджет ташкилотларини маблағ билан таъминлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида" Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябр 414-сон Қарори (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 148-сон қарори билан тасдиқланган янги таҳрири. 16.06.07.).

7. "Ўзбекистон Республикасининг 2007 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметлари тўғрисида"ги Президент қарори. ПҚ-532-сон 18.12.2006.

8. "Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметлари тўғрисида"ги Президент қарори. ПҚ-744-сон 12.12.2007.

9. "Ўзбекистон Республикасининг 2009 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметлари тўғрисида"ги Президент қарори. ПҚ-1024-сон 29.12.2008.

10."Ўзбекистон Республикасининг 2010 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметлари тўғрисида"ги Президент қарори. ПҚ-1245-сон 12.12.2009.

11.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 25 январдаги 33-сонли "Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб-қувватлашнинг 2002-2003 йилларга мўлжалланган дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори

12."2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2004 й. 21 май УП-3431-сон

13.Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш ва уни моддий

рафбатлантиришни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2005 йил 25 ноябрдаги ПҚ-227-сон қарори

14.“Тиббиёт ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-229-сон қарори 01.12.05 й.

15.“Умумтаълим мактаблари ўқувчиларини дарсликлар билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-362-сон қарори. 31.05.2006 й.

16.“Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузурида республика мақсадли китоб жамғармасини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-363-сон қарори. 01.06.06 й.

17.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва уни ривожлантириш Давлат дастурини амалга оширишнинг асосий йўналишлари тўғрисида”ги Фармони, 19.09.2007 й.

18.“Халқ таълими муассасаларини молиялаштириш механизмини такомиллаштириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони 26.02.2007 й.

19.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш ва мустаҳкамлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 19.03.2007 й.

20.Ўзбекистон Республикаси Президенти “Пенсионерларни ижтимоий қўллаб-қувватлашни кучайтириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида” Фармони, 17.09.2007 й.

21.“Халқ таълими ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини тасдиқлаш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 275-сон Қарори. 21.12.2005 й.

22.“Тиббиёт ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг такомиллаштирилган тизимини тасдиқлаш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 276-сон Қарори. 21.12.2005 й.

23.Каримов И.А., “Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида”- Т.: “Ўзбекистон” нашриёти, 2005, 525 бет.

24.Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёти йўли. Тошкент, “Ўзбекистон” нашриёти, 2007 й.

25. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш барча демократик янгилаш ва иқтисодий ислоҳотимизнинг пировард мақсадидир. Тошкент, “Ўзбекистон” нашриёти, 2007 й.

26.Каримов И.А. “Юксак маънавият – енгилмас куч”. Тошкент, “Ўзбекистон” нашриёти, 2008 й.

27.Каримов И.А. “Жаҳон молиявий-иктисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш чоралари ва йўллари”. Тошкент, “Ўзбекистон” нашриёти, 2009й.

28.“Асосий мақсадимиз – юртимизда эркин ва обод, фаровон ҳаёт барпо этиш йўлини қатъият билан давом эттиришдир”. Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилингандигининг 15 йиллигига бағишлиланган тантанали маросимдаги маърузаси. Халқ сўзи// 08.12.07.

29.“Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислоҳот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иктисодий ривожлантириш якунлари ва 2008 йилда иктисодий ислоҳотларни чукурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи // 08.02.08.

30.“Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби”. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иктисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иктисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи // 14.02.09.

31.“Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиздир.” Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилингандигининг 16 йиллигига бағишлиланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2008 йил 6 декабрь.

32.Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. – Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишлиланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.

33.Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. -Т. “Ўзбекистон”, 2010. -80 б.

34.“Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир” Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъузаси. “Халқ сўзи” газетаси, 2010 йил 28 январ

35.Ваҳобов А.В., Абдуллаев ғ.А., Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иктисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этиш йўллари ва чоралари” номли асарини ўрганиш бўйича ўқув кўлланма. Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2009.

36.И.А.Каримовнинг “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир” ҳамда “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир” номли маъruzalарини ўрганиш бўйича Ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: Иқтисодиёт. - 2010.

37.Ваҳобов А., Абдуллаев ғ. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз

фаровонлигини янада юксалтиришдир” номли маъruzасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий қўлланма. Т.: ТМИ, 2010.

38.Н.Хайдаров. Давлат молиясини бошқариш. Т. “Академия”, 2005.

39.Қосимова Г. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма. - Т.: "IQTISOD-MOLIYA". 2008.

40.Вахабов А.В., Срожиддинова З.Х. Государственный бюджет: Учебник. Т. "IQTISOD-MOLIYA", 2007

41.Ваҳобов А.В., Маликов Т.С. Молия: умумназарий масалалар. Т.: "IQTISOD-MOLIYA". 2008, 316 бет.

42.Қосимова Г.А. Маҳаллий бюджетларни тузиш ва ижросини таъминлаш». Ўқув қўлланма. Т.: “Фан ва технология” 2007.

43.Маликов Т.С., Хайдаров Н.Ҳ. Давлат бюджети. Ўқув қўлланма. Т.: "IQTISOD-MOLIYA". 2007. - 84 б

44.Маликов Т.С., Хайдаров Н.Ҳ. Бюджет даромадлари ва харажатлари. Ўқув қўлланма. Т.: "IQTISOD-MOLIYA", 2007. - 245 б

45.Маликов Т.С., Хайдаров Н.Ҳ. Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни. Ўқув қўлланма. Т.: "IQTISOD-MOLIYA", 98 бет

46.Маликов Т., Хайдаров Н. Молия: умумдавлат молияси. Ўқув қўлланма. Т.: "IQTISOD-MOLIYA". 2009, 556 бет.

47.Ходжаев Р., Эгамбердиев А., Исаев О. Государственный бюджет. Учебное пособие.- Т.: “IQTISOD- MOLIYA”, 2008 г. 112 стр.

48.Интернет сайтлари:

<http://www.mf.uz>

<http://www.gov.uz>

<http://www.undp.uz>

<http://www.stat.uz>

<http://www.tfi.uz>

<http://www.lex.uz>